

De stand van het platteland 2010

Monitor Agenda Vitaal Platteland

Rapportage Midterm meting Effectindicatoren

H.J. Agricola
L.A.E. Vullings

werkdocumenten

wot
Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

De stand van het platteland 2010

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu). De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd.

Dit werkdocument is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu.

De stand van het platteland 2010

Monitor Agenda Vitaal Platteland

Rapportage Midterm meting Effectindicatoren

H.J. Agricola

L.A.E. Vullings

Werkdocument 238

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, maart 2011

Referaat

Agricola, H.J. en L.A.E. Vullings (2011). *De stand van het platteland 2010; Monitor Agenda Vitaal Platteland - Rapportage Midterm meting Effectindicatoren*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-werkdocument 238. 52 blz.; 34 fig.; 6 tab.; 24 ref.

De ideeën van het rijk over een leefbaar, vitaal en duurzaam platteland staan in de Agenda Vitaal Platteland. De doelstellingen van deze agenda zijn concreet uitgewerkt in het Meerjarenprogramma 2007-2013. Hierin staan thema's genoemd als natuur, landbouw, recreatie, landschap en sociaal-economische vitaliteit. Voor elk thema is een algemene beleidsdoelstelling omschreven die vervolgens weer zijn uitgewerkt in één of meer operationele doelstellingen. Bij de start van het programma is een nulmeting uitgevoerd over de stand van zaken voor de thema's. Nu, halverwege de uitvoeringstermijn, is weer een meting uitgevoerd waaruit blijkt of de doelstellingen al dan niet behaald worden. Op het gebied van natuur is vooruitgang geboekt in de natuurkwantiteit, maar niet in de -kwaliteit. De toegevoegde waarde in de landbouw blijft op een hoog peil, mensen zijn iets enthousiaster geworden over het Nederlandse landschap maar de recreatieactiviteiten zijn enigszins afgenomen. Inwoners van Nederland zijn de afgelopen jaren iets minder tevreden geworden over hun woning en woonomgeving.

Trefwoorden: midterm review, platteland, natuur, landbouw, recreatie, landschap, sociaaleconomische vitaliteit, Monitor Agenda Vitaal Platteland

©2011 **Alterra Wageningen UR**

Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 07 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.alterra@wur.nl

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl

---

De reeks WOt-werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit werkdocument is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Woord vooraf

Sinds 2003 werkt de WOT Natuur en Milieu van Wageningen UR aan de Monitor Agenda Vitaal Platteland. De methode waarlangs de monitor is opgezet, is inmiddels doorgevoerd in het Meerjarenprogramma 2007 – 2013. Dit programma beschrijft de uitvoering van het beleid van de Agenda Vitaal Platteland (AVP). Naast prestatie-indicatoren zijn daarbij ook effectindicatoren benoemd om na te gaan in welke mate het beleid bijdraagt aan de maatschappelijke doelen die de overheid zich stelt. Het ontwikkelen van de Monitor AVP was een goed samenspel tussen een breed scala aan beleidsmedewerkers en onderzoekers. Zij hebben zich ook deze keer ingezet om de midterm meting tot een goed resultaat te brengen. Dat resultaat is de voor u liggende *Rapportage Midterm meting Effectindicatoren*.

Graag wil ik vanuit de directie Natuur, Landschap en Platteland van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie alle mensen die hebben bijgedragen aan deze midterm meting bedanken voor hun inzet. Hiermee worden monitorgegevens gegenereerd die daadwerkelijk bijdragen aan het evalueren van het overheidshandelen in relatie tot gewenste maatschappelijke effecten. Deze gegevens bieden een basis voor een gesprek hierover.

Hans de Jong

Directie Natuur, Landschap en Platteland

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
2 Opzet effectmonitoring in de Monitor AVP	15
3 Overzicht nulmeting 2007 & midterm meting 2010	17
3.1 Natuur	17
3.2 Landbouw	22
3.3 Recreatie	25
3.4 Landschap	29
3.5 Sociaal Economische Vitaliteit	33
3.6 Reconstructie	43
4 Samenvattend overzicht	45
Geraadpleegde literatuur	47

Samenvatting

Het monitoren van maatschappelijke effecten van de beleidsuitvoering is onderdeel van de Monitor Agenda Vitaal Platteland. De monitoring wordt uitgevoerd door metingen op drie tijdstippen. De eerste meting uit 2006, de nulmeting, is beschreven in de brochure 'De stand van het platteland, Rapportage Nulmeting Effectindicatoren'. In 2010 is de midterm meting uitgevoerd. Net als in 2006 zijn zes thema's bekeken: natuur, landbouw, recreatie, landschap, sociaaleconomische vitaliteit en reconstructie. Per thema is onderzocht in hoeverre de geformuleerde beleidsdoelstellingen zijn gehaald. De uitkomsten zijn vergeleken met die uit de nulmeting.

Tussen 1994 en 2009 is de kwaliteit van de natuur in alle deelsystemen (heide, bos, open duin, moeras en halfnatuurlijk grasland) gedaald ten opzichte van de referentiesituatie in 1950. Wel is tussen 1990 en 2006 het areaal van de landnatuur-ecosystemen met ruim 16% toegenomen.

De gemiddelde netto toegevoegde waarde van de Nederlandse land- en tuinbouw (primaire sector) bedroeg in 2009 50.000 euro per arbeidsjaareenheid. Dit is iets meer dan de 47.000 euro uit 2006. Nederland scoort daarmee ver boven het Europese gemiddelde en blijft daarmee tot de koplopers in Europa horen.

Net als in 2006 kunnen alle Nederlanders binnen 10 minuten fietsen een groene omgeving bereiken. Vergeleken met de nulmeting ondernemen Randstedelingen minder recreatieactiviteiten. De tevredenheid over recreatieve voorzieningen nam af tussen nulmeting en midterm meting.

De waardering van het Nederlandse landschap is sinds de nulmeting nauwelijks veranderd. De lichte toename lijkt vooral te danken aan een toename van opgaande beplanting en een toename van het oppervlakte natuurgebied. De waardering voor de Nationale Landschappen blijft gemiddeld iets hoger dan de andere landschappen.

De sociaaleconomische vitaliteit wordt gemeten aan de hand van de tevredenheid over voorzieningen. Die tevredenheid nam zowel op het platteland als in de stad licht af. Datzelfde geldt voor de tevredenheid over de eigen woning en de woonomgeving. De arbeidsparticipatie nam op het platteland toe met 0,3% en in de stad met 0,5%.

Voor de monitoring van het thema Reconstructie zijn geen adequate gegevens beschikbaar. Daarom zijn er geen uitspraken te doen over het al dan niet realiseren van de beleidsdoelstellingen en is besloten om dit thema ook niet in de eindmeting meer op te nemen.

1 Inleiding

Het monitoren van maatschappelijke effecten van de beleidsuitvoering is onderdeel van de Monitor Agenda Vitaal Platteland. De monitoring wordt uitgevoerd door metingen op drie tijdstippen. De eerste meting, de nulmeting is beschreven in 2008 in de brochure 'De stand van het platteland; Monitor Agenda Vitaal Platteland - Rapportage Nulmeting Effectindicatoren' (Agricola & Vullings, 2009). In de voorliggende uitgave beschrijven wij de midterm meting die over 2010 is uitgevoerd. De laatste meting zal in 2014 plaats vinden.

Agenda Vitaal Platteland

De ideeën van het rijk over een leefbaar, vitaal en duurzaam platteland staan in de Agenda Vitaal Platteland (AVP). De doelstellingen van deze agenda zijn concreet uitgewerkt in het Meerjarenprogramma 2007-2013 (MJP2, 2006). Hierin staan acht thema's: natuur, landbouw, recreatie, landschap, bodem, water, reconstructie van de zandgebieden en sociaaleconomische vitaliteit. Milieu komt binnen deze thema's aan de orde. Voor elk thema is een algemene beleidsdoelstelling omschreven die vervolgens weer zijn uitgewerkt in één of meerdere operationele doelstellingen. Deze operationele doelstellingen zijn weer uitgewerkt in concrete prestaties die voor de realisatie van die doelen moeten worden verricht.

De uitvoering van de rijksdoelen wordt voor een belangrijk deel door provincies aangestuurd. Zij zijn de regisseur van de gebiedsprocessen die moeten leiden tot daadwerkelijke uitvoering van ruimtelijke plannen. Rijk en provincies maken afspraken over te leveren prestaties en de hoeveelheid geld die zij daarin investeren. Elke provincie sluit hiervoor een bestuursovereenkomst met het rijk voor perioden van zeven jaar. De eerste periode loopt van 2007 tot en met 2013. De rijksbijdrage komt ter beschikking via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG).

Zoals gebruikelijk bij goede afspraken rapporteren partijen hun bevindingen. Elk jaar rapporteren de provincies daarom aan het rijk over de voortgang van de prestaties. Halverwege de uitvoeringsperiode, de 'Midterm review', rapporteren de provincies eveneens over de voortgang van de operationele doelen. Dat doen ze ook na zeven jaar bij de eindverantwoording. In een beleidsevaluatie legt het rijk een verband tussen deze rapportages en de mate waarin de algemene beleidsdoelstellingen zijn gerealiseerd. Het rijk beoordeelt of de gewenste maatschappelijke effecten inderdaad optreden door de uitvoering van het beleid.

Monitoren en evalueren

Voorliggend werkdocument is een monitoringsrapport. Monitoren is het met een vooropgezet doel en op systematische wijze verzamelen, analyseren, bewerken en verstrekken van feitelijke gegevens over de toestand van een relevant geacht object of proces. Er hoeft niet altijd daadwerkelijk te worden gemeten. Monitoren kan ook plaatsvinden op basis van berekeningen of inschattingen door deskundigen, of door gebruik te maken van door anderen verzamelde gegevens in gegevensbestanden (MJP2).

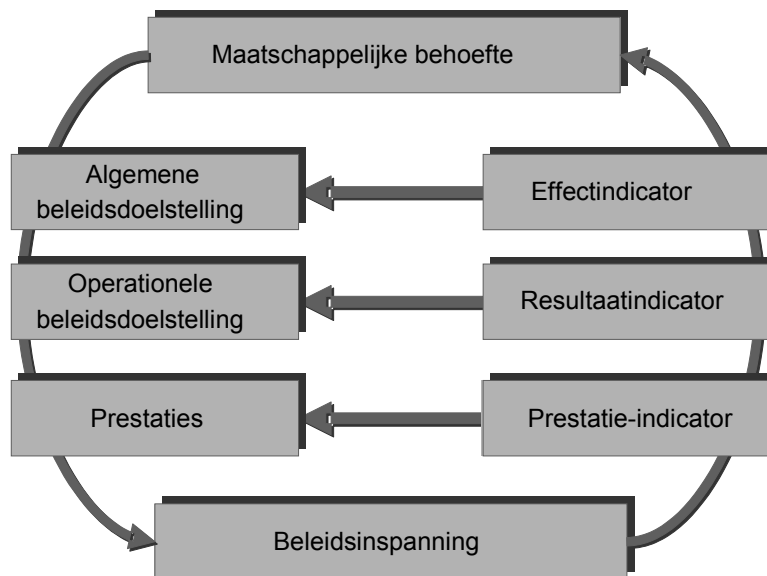
Vaak worden monitoren en evalueren in de beleidsomgeving in een adem genoemd, maar het is niet hetzelfde. Evalueren van het beleid is het beoordelen van prestaties, resultaten en effecten in het licht van de te realiseren beleidsdoelen en de bijbehorende streefwaarden. Het verschil is dat monitoren de feiten betreft en de evaluatie de

interpretatie of beoordeling van de feiten. Het komt er dus op neer dat monitoring nooit een uitspraak kan doen over doeltreffendheid of doelmatigheid, omdat dat een beoordeling met zich mee brengt.

Monitor Agenda Vitaal Platteland

Voor het monitoren van de beleidsontwikkeling van Agenda Vitaal Platteland (AVP) is een schema opgezet waarlangs de verschillende beleidsdoelen zijn uitgewerkt. Daarmee is samenhang aangebracht tussen de te realiseren rijksdoelen en de daarvoor te leveren prestaties. Ontwikkelingen op verschillende niveaus van de beleidsdoelen worden weergegeven door verschillende soorten indicatoren (figuur 1).

Ter illustratie het volgende voorbeeld. Er is een maatschappelijke behoefte naar natuur. Dat wordt vertaald in een algemene beleidsdoelstelling: behoud biodiversiteit. Die is te vertalen in de operationele beleidsdoelstelling: natuurgebieden verbinden. De prestaties zijn de concrete getallen, bijvoorbeeld een hoeveelheid aan te kopen hectaren natuurgebied. Vervolgens vindt er een beleidsinspanning plaats en zal er eerst gekeken worden of de doelstelling van het aantal hectaren is gehaald. Vervolgens of de natuur verbonden is en ten slotte of ook daadwerkelijk de biodiversiteit is behouden. Het schema maakt duidelijk dat het belangrijk is om de indicatoren goed te blijven koppelen aan de doelstellingen. In dit geval is het dus niet goed om aan de hand van de prestatie-indicator 'aankoop' uitspraken te doen over het behoud van biodiversiteit.

Figuur 1. Indicatoren in relatie tot de beleidscyclus

De Monitor AVP voorziet in de opslag van gegevens in een centrale database. Dit heeft als voordeel dat de gegevens eenduidig worden opgeslagen inclusief eventuele berekeningsmethoden. De WOT Natuur & Milieu beheert de database. Door middel van een website komt informatie voor derden beschikbaar.

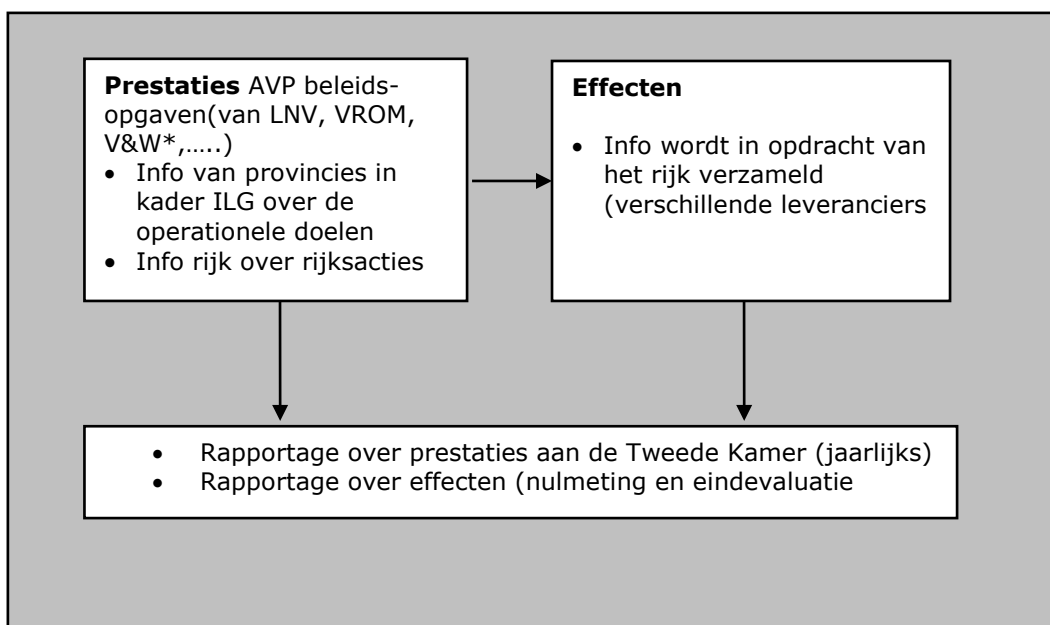
Het rijk volgt de ontwikkelingen in de algemene beleidsdoelstellingen aan de hand van effectindicatoren. De effectindicatoren weerspiegelen de maatschappelijke effecten van het ingezette beleid en geven aan de hand van de daarbij benoemde streefwaarden inzicht in de mate van doelbereik van de rijksdoelen.

De wijze waarop het rijk een geconstateerd beleidstekort op algemene beleidsdoelstellingen wil terugdringen, komt tot uitdrukking in de operationele doelstellingen. Dit is het instrumentarium waarmee het rijk concrete afspraken maakt met de Tweede Kamer over de realisatie van haar doelen. Over het resultaat van die concrete uitvoeringsafspraken legt de Minister van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I) in de rijksbegroting en beleidsnota's verantwoording af in kwantitatieve en kwalitatieve zin in relatie tot het uitgegeven geld.

Om meetbare afspraken te kunnen maken, zijn de uitvoeringsafspraken gekwantificeerd in meetbare output, hectares, kilometers, stuks, etc. Deze komen tot uiting in het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG), op basis waarvan rijk en provincies in een bestuursovereenkomst afspreken wat (prestaties van een bepaalde kwaliteit) tegen welk budget gerealiseerd wordt.

Effectmonitoring

De Monitor AVP geeft naast informatie over afgesproken prestaties en de voortgang ervan, ook inzicht in de gewenste maatschappelijke effecten en de mate van doelbereik ten opzichte van de vastgestelde streefwaarden (figuur 2). Op deze manier is het mogelijk om de gestelde beleidsdoelen, de gerealiseerde prestaties en de resulterende effecten in onderlinge samenhang in de toekomst op ieder gewenst moment te evalueren.

Figuur 2. Monitor Agenda Vitaal Platteland

* Sinds 2010 ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, en ministerie van Infrastructuur & Milieu.

Dit werkdocument behandelt het onderdeel monitoren van effecten uit de Monitor AVP. Het beschrijft:

- de ministerieel vastgestelde effectindicatoren inclusief streefwaarden;
- de gekozen meetstrategie (op basis van bestaande databronnen) om daar inhoud aan te geven;
- de resultaten van de nulmeting die in 2007 is uitgevoerd;
- de resultaten van de midterm meting die in 2010 is uitgevoerd.

Verantwoording van beleid

De effectindicatoren geven vooral een beeld van de maatschappelijke opgave. Een goed causaal verband tussen het handelen van de overheid en het maatschappelijk effect is vaak lastig te leggen, daar hebben veel meer factoren invloed op. Effectindicatoren zijn daarmee vooral geschikt om de urgentie van overheidshandelen te agenderen, maar minder voor de verantwoording van het beleid.

De debatten die de Tweede Kamer voert met de ministeries vinden vaak plaats op het niveau van prestaties. In die gesprekken wordt meestal een direct causaal verband gelegd tussen de uitgegeven euro en de tegenprestatie. Dat geeft echter een slecht antwoord op de vraag of de maatschappij daar beter van wordt. Daarvoor is van belang dat de gerealiseerde hectare natuur of het kilometer fietspad op de juiste plek ligt en van goede kwaliteit is. In deze monitoring maken we daarom voortdurend een helder onderscheid in algemene beleidsdoelen, indicatoren en prestaties.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft hoe de effectmonitoring is opgezet en welke aanpak is gehanteerd om tot een essentiële set van indicatoren te komen. Hoofdstuk 3 geeft de resultaten van de effectmonitoring tot nu toe weer. Per beleidsthema zijn gegeven de algemene beleidsdoelstelling met benoemde effectindicator(en) en bijbehorende streefwaarde(n). Van de effectindicatoren is vervolgens aangegeven hoe deze zijn gemeten (meetstrategie), wat de uitkomsten zijn van de nulmeting over 2007 en de midterm meting over 2010 en de trend die op basis van de twee metingen is aan te geven.

2 Opzet effectmonitoring in de Monitor AVP

De Agenda Vitaal Platteland is een breed opgezet beleidsdocument waarin samenhang is aangebracht in alle voor het landelijk gebied relevante beleidsthema's ten behoeve van de integrale gebiedsgerichte uitvoering. Die integrale uitvoering staat ten dienste van de realisatie van sectorale beleidsdoelen, met als uiteindelijk doel het terugdringen van een maatschappelijk beleidstekort. De gewenste maatschappelijke ontwikkeling is gevat in de effectindicator, het tekort komt tot uitdrukking in het verschil tussen de actuele waarde en de streefwaarde.

Uitgangspunten bij de ontwikkeling van een essentiële set van effectindicatoren waren:

1. De algemene beleidsdoelstelling van een beleidsthema vormt het uitgangspunt voor de te benoemen effectindicatoren.
2. Voor de metingen moet er zoveel mogelijk gebruik gemaakt worden van bestaande gegevensbronnen.
3. Er moet een directe koppeling zijn tussen effectindicatoren van de Monitor AVP en de EL&I-begroting, zodat een directe koppeling van prestaties mogelijk is met de financiële verantwoording.
4. Het ministerie van EL&I is zelf verantwoordelijk voor de meetwijze en instandhouding van de brongegevens (vraaggestuurd).

Door middel van workshops hebben onderzoekers en beleidsmedewerkers in een iteratief proces een set van essentiële indicatoren bepaald. Tabel 1 geeft een overzicht van de beleidsthema's, de algemene beleidsdoelstelling en de benoemde effectindicatoren.

Tabel 1 Algemene beleidsdoelstelling en benoemde effectindicatoren per beleidsthema.

Thema	Algemene beleidsdoelstelling	Effectindicator(en)
Natuur	Zekerstelling van de biodiversiteit door behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van de natuur	Biodiversiteit: 1. Soorten 2. Omvang populaties 3. Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen
Landbouw	<i>Agrarische ruimte</i> Een toekomstgerichte, concurrerende landbouw als economische drager in het landelijk gebied <i>Agrarische hulpbronnen</i> De landbouw maakt duurzaam gebruik van bodem, water, lucht en overige natuurlijke hulpbronnen	1. Toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht 2. PM
Recreatie	Ontwikkelen en behouden van een recreatief aantrekkelijk Nederland	1. Recreatief gebruik 2. Tevredenheid recreatieve voorzieningen 3. Bereikbaarheid openbaar groen
Landschap	Behoud en versterking van het landschap door: • behoud en versterking van de identiteit, diversiteit en belevingswaarde, cultuurhistorisch en ecologische waarden • ontwikkeling van (inter)nationaal unieke kenmerkende landschappen • versterking van de ruimtelijke kwaliteit	1. Beleving kwaliteit landschap

Thema	Algemene beleidsdoelstelling	Effectindicator(en)
Bodem	De (gebruiks)waarden van de bodem moeten behouden blijven of worden hersteld	PM
Water	Het op orde krijgen en houden van een duurzaam watersysteem tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten	PM
Reconstructie	Het geven van een impuls aan de zandgebieden in Zuid- en Oost-Nederland om specifieke problemen op te lossen en de realisatie van rijksdoelen te versnellen	1. Versnelling realisatie rijksdoelen ten opzichte van de voorgaande periode
Sociaal-economische vitaliteit	Platteland waar het goed werken, wonen en leven is, met een gezonde economische en sociale basis en met een toegesneden voorzieningenniveau	1. Tevredenheid voorzieningen 2. Tevredenheid wonen 3. Kans op werk

PM: effectindicatoren nog niet benoemd of nog in ontwikkeling

3 Overzicht nulmeting 2007 & midterm meting 2010

In dit hoofdstuk staan de resultaten van effectmonitoring in de Monitor AVP tot nu toe. Per beleidsthema is aangegeven:

- algemene beleidsdoelstelling;
- effectindicatoren;
- streefwaarden;
- resultaten nulmeting 2007;
- resultaten midterm meting 2010;
- trendmatige ontwikkeling tussen nulmeting en midterm meting.

Per beleidsthema wordt na dit overzicht een beschrijving gegeven van de gehanteerde meetstrategie bij de midterm meting.

3.1 Natuur

Algemene beleidsdoelstelling

Zekerstelling van de biodiversiteit door behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van de natuur.

Effectindicatoren

- a Soorten
- b Omvang populaties
- c Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen

Streefwaarden

Het algemene streven van het biodiversiteitbeleid is dat er in 2020 duurzame condities zijn voor het voortbestaan voor alle in 1982 voorkomende soorten en populaties.

Per effectindicator gelden de volgende streefwaarden:

- ad. a. Het aantal op de Rode Lijst staande bedreigde soorten in Nederland gecombineerd met de ernst van hun bedreiging is in 2020 gemiddeld niet groter dan in de periode 1994-2002. Als streefwaarde voor de rode lijstindex voor 2020 geldt de waarde 100.
- ad. b. In 2013 moet 29% van de populaties (van soorten en habitattypen in Nederland in de Habitatrichtlijn) een gunstige staat van instandhouding hebben tegen een percentage van hooguit 37% dat dan een zeer ongunstige staat mag hebben.
In Europees verband is afgesproken dat het aantal soorten met een gunstige staat van instandhouding op den duur naar 100% gaat.
- ad. c. Voor alle in 1982 in Nederland voorkomende soorten en populaties moeten in 2020 duurzame condities voor hun voortbestaan zijn gegarandeerd

Resultaat nulmeting 2007

- ad. a. De Rode Lijstindex is voor het eerst bepaald in 1995 (indexwaarde =100). De tweede Rode Lijstindex is bepaald in 2006 en heeft als indexwaarde 107. Dit geeft aan dat het aantal Rode Lijstsoorten tussen 1995 en 2006 is toegenomen. Voor de nulmeting van de Monitor AVP geldt de tweede Rode Lijstindex (107).

- ad. b. In 2007 blijkt 19% van de soorten uit de Habitatrichtlijn een gunstige, 35% een matig ongunstige en 46% een zeer ongunstige staat van instandhouding te hebben.
- ad. c. niet vastgesteld.

Resultaat midterm meting 2010

- ad. a. Door het ontbreken van nieuwe meetgegevens is voor deze indicator geen midterm meting mogelijk.
- ad. b. Door het ontbreken van nieuwe meetgegevens is voor deze indicator geen midterm meting mogelijk.
- ad. c. Tussen 1994 en 2009 is de kwaliteit van de natuur in alle deelsystemen (heide, bos, open duin, moeras en halfnatuurlijk grasland gedaald ten opzichte van de referentiesituatie in 1950.
Tussen 1990 en 2004 is het areaal van de landnatuur-ecosystemen met ruim 15% toegenomen. Tot en met 2006 komt daar nog 1% bij. Tot en met 2004 gaat het grootste deel van de nieuwe natuur naar halfnatuurlijk grasland (ca. 80%), bos (ca. 13%) en moeras (ca. 6%). Het areaal open duin neemt iets toe en het areaal heide iets af. De afname van het areaal heide komt waarschijnlijk vooral door verbossing. Voor bos, halfnatuurlijk grasland en open duin zet deze trend door in de periode 2004-2006. Het areaal heide neemt niet meer af en moeras blijft vrijwel stabiel.

Trendontwikkeling

Door het ontbreken van geactualiseerde data, is voor de indicatoren 'Soorten' en 'Omvang populaties' een vergelijking tussen midterm meting en nulmeting niet mogelijk. De indicator 'Kwaliteit en kwantiteit hoofdecosystemen' geeft een trendontwikkeling over een langere periode weer en is in feite midterm- en nulmeting tegelijk.

Meetstrategie en resultaten van de midterm meting Natuur

- a Soorten: Geen midterm meting wegens het ontbreken van geactualiseerde data.
- b Omvang populaties: Geen midterm meting wegens het ontbreken van geactualiseerde data.
- c. Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen.

Meetmethode

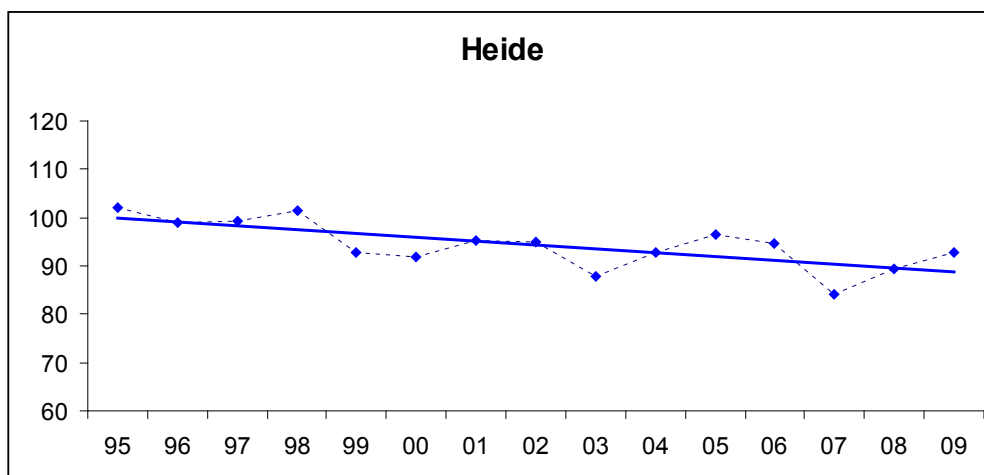
Op basis van de lijst met doelsoorten, ontleend aan het Handboek Natuurdoeltypen, is de gemiddelde kwaliteit van de hoofdecosystemen bos, heide, moeras, open duin en halfnatuurlijke grasland bepaald. De kwaliteit is berekend door middeling van soortenindexen, waarbij het startjaar 1994 op 100 is gesteld. Naast de trendontwikkeling over de periode 1994 - 2009 wordt de gemiddelde kwaliteit weergegeven ten opzichte van een intact systeem (referentiebeeld dat globaal uitgaat van de situatie in 1950).

Het areaal natuur (kwantiteit) wordt afgeleid van de Basiskaart Natuur, een rasterbestand op basis van de top-10Vector in combinatie met twee beheersbestanden (SAN/SN en SBB), een bestand van Nederland met de indeling in fysisch-geografische regio's en het bestand bodemgebruik van het CBS. De hoofdecosystemen zijn ook legenda-eenheden op de kaart.

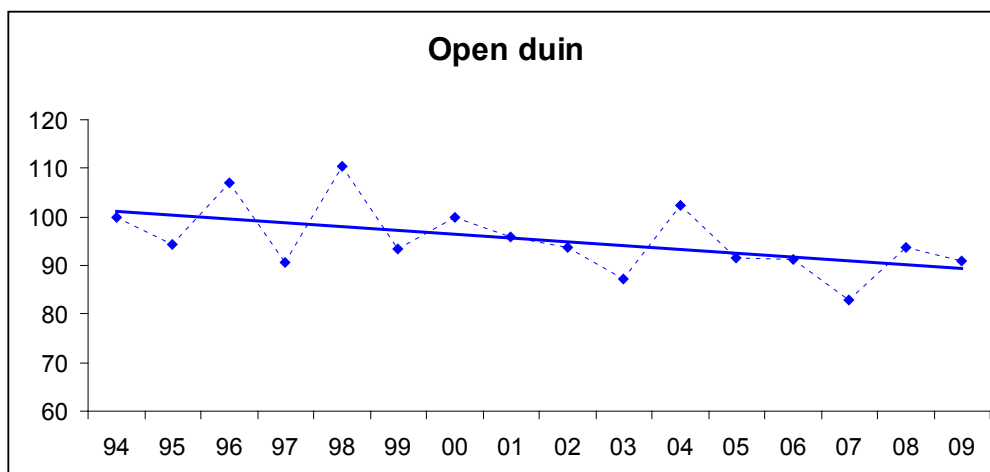
Resultaat midterm meting

Kwaliteit

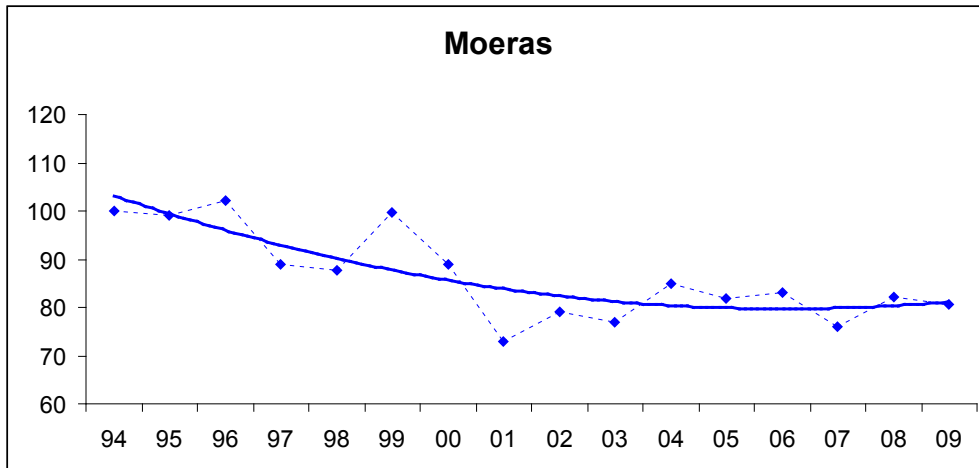
Ten opzichte van 1994 is de gemiddelde kwaliteit van landecosystemen gedaald. Dit betekent dat de karakteristieke soorten van een ecosysteem gemiddeld gezien in populatieomvang afnemen. Heide en open duin laten een verdere daling zien van de kwaliteit in de periode 1994-2007 (figuur 3 en figuur 4). De afname die voor 1990 heeft plaatsgevonden, gaat dus door. Na een aanvankelijke daling begin jaren negentig, stabiliseert de kwaliteit van moerassen zich rond 2000 (figuur 5). In bos en halfnatuurlijk grasland is sprake van stabilisatie over de gehele periode van 1994 tot 2007 (veranderingen niet significant, figuur 6 en figuur 7). In ecosystemen waar enig herstel van de biodiversiteit is, is de doelstelling bereikt om het verlies van de huidige biodiversiteit in 2010 te stoppen.

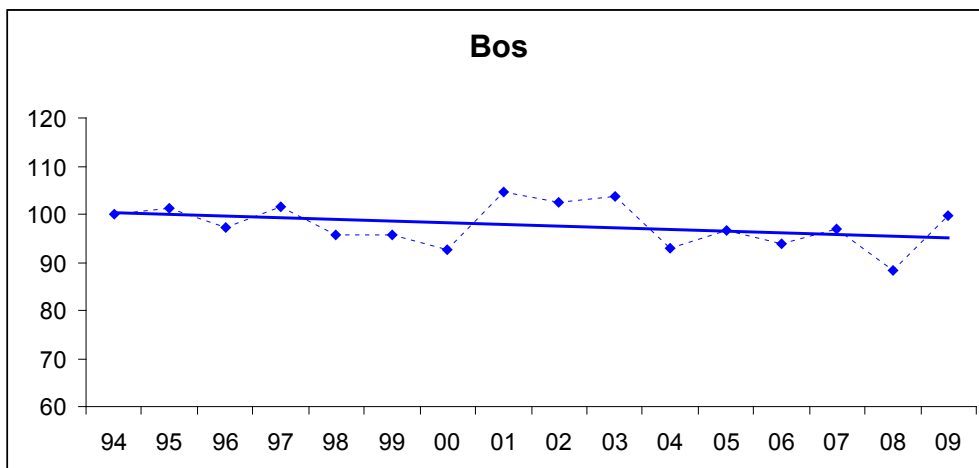
Figuur 3. Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem heide (droge heide, natte heide, hoogveen en stuifzand). De afname is significant

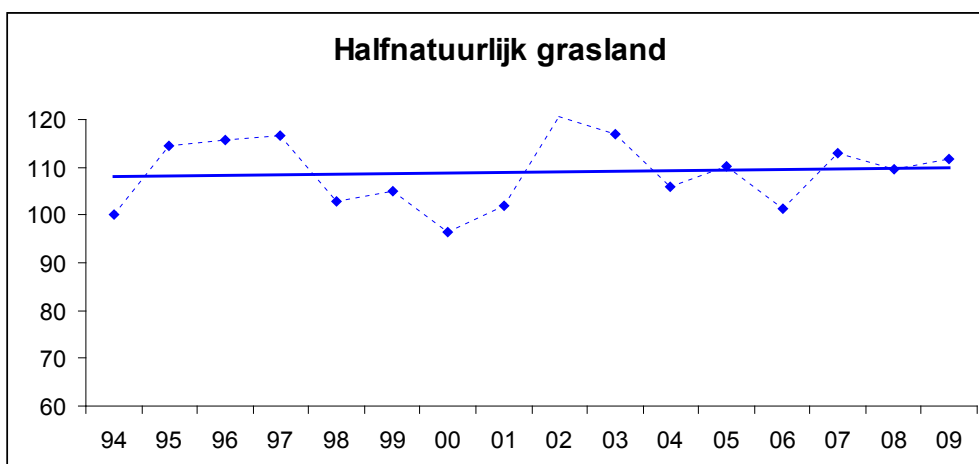
Figuur 4. Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem open duin (open duin, kwelder, zandplaat). De afname is significant.

Figuur 5. Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem moeras. Tot ca. 2001 een significante afname, daarna stabiel.

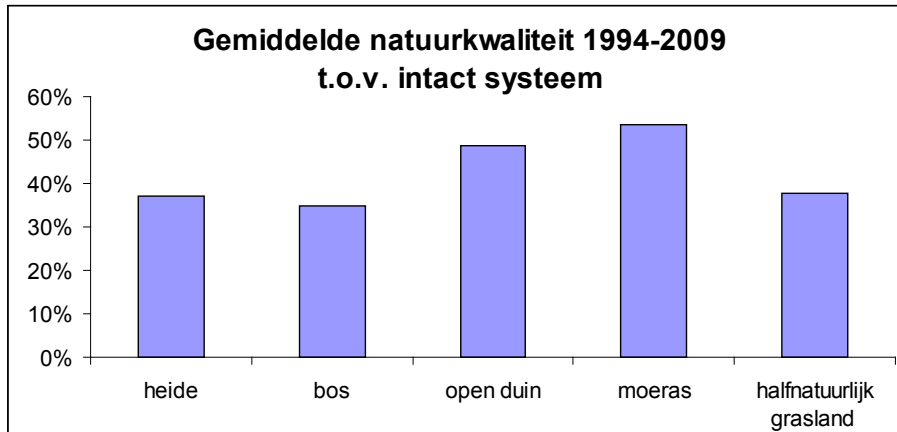

Figuur 6. Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem bos. Geen significante verandering.

Figuur 7. Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem halfnatuurlijk grasland. Geen significante verandering.

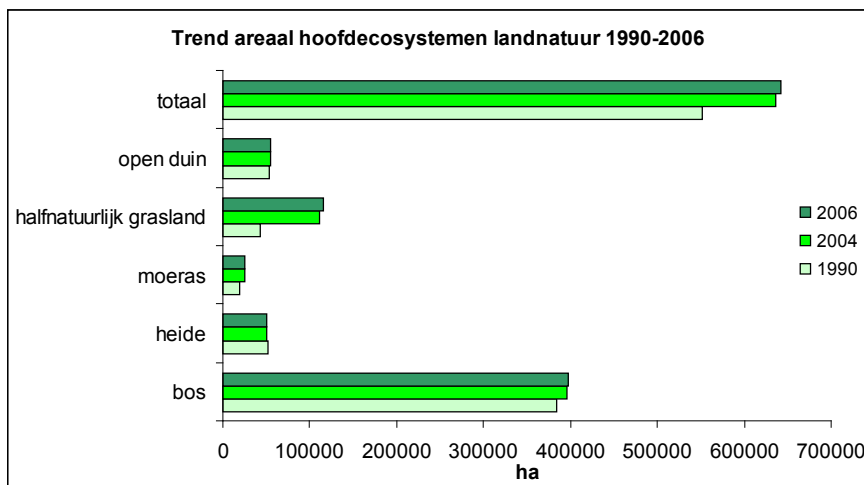
Voor alle ecosystemen ligt de kwaliteit in de periode 1994-2009 op een beduidend lager niveau dan in de referentiesituatie (meest overeenkomend met de situatie in 1950), zie figuur 8. Dit is een indicatie dat nog lang niet wordt voldaan aan de streefwaarde: 'voor alle in 1982 in Nederland voorkomende soorten en populaties moeten in 2020 duurzame condities voor hun voortbestaan zijn gegarandeerd'.

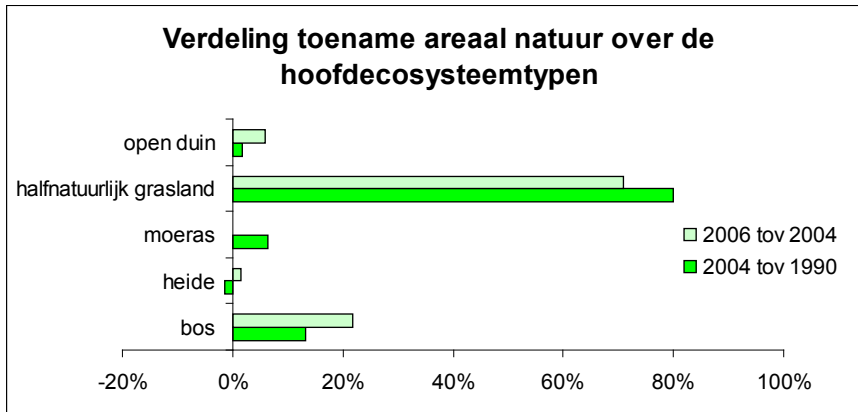
Figuur 8. Gemiddelde natuurkwaliteit in de meetperiode ten opzichte van intact systeem (ca. 1950).

Kwantiteit

Sinds 1990 worden structureel gronden aangekocht om natuurgebieden te verbinden en te vergroten. Gegevens van het areaal van de ecosystemetypen zijn alleen beschikbaar voor 1990 en 2004, 2006 en 2009. Deze gegevens hebben nog een indicatief karakter. Daarom is de nadruk gelegd op de trend. De meting van 2009 is nog niet betrouwbaar en daarom buiten beschouwing gelaten. Tussen 1990 en 2004 is het areaal van de landnatuur-ecosystemen met ruim 15% toegenomen, tot en met 2006 komt daar nog 1% bij (figuur 9). Tot en met 2004 gaat het grootste deel van de nieuwe natuur naar halfnatuurlijk grasland (ca. 80%), bos (ca. 13%) en moeras (ca. 6%). Het areaal open duin neemt iets toe en het areaal heide iets af. De afname van het areaal heide komt waarschijnlijk vooral door verbossing. Voor bos, halfnatuurlijk grasland en open duin zet deze trend door in de periode 2004-2006. Het areaal heide neemt niet meer af en moeras blijft vrijwel stabiel (figuur 10).

Figuur 9. Ontwikkeling areaal hoofdecystemen landnatuur 1990-2006.

Figuur 10. Verdeling toename areaal natuur over de hoofdecosysteemtypen

3.2 Landbouw

Algemene beleidsdoelstelling

Een toekomstgerichte concurrerende landbouw als economische drager in het landelijk gebied.

Effectindicator

Toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht.

Streefwaarde

De toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht is hoger dan het gemiddelde van de EU-15-landen.

Resultaat nulmeting 2007

De netto toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht van de Nederlandse land- en tuinbouw bedroeg 47.000 euro per arbeidsjaareenheid. Dit is een factor 1,84 boven het gemiddelde van de EU-15. De nulmeting is overigens herzien op basis van geactualiseerde cijfers waardoor de netto toegevoegde waarde enigszins afwijkt van de eerder gepubliceerde nulmeting in 2007.

Resultaat midterm meting 2010

De gemiddelde netto toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht van de Nederlandse land- en tuinbouw bedroeg 50.000 euro per arbeidsjaareenheid. Dit is een factor 1,84 boven het gemiddelde van de EU-15.

Trendontwikkeling

De gemiddelde netto toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht van de land- en tuinbouw in Nederland nam in de periode van de nulmeting naar midterm meting licht toe. Het verhoudingsgetal ten opzichte van het gemiddelde van de EU-15 bleef onveranderd; 1,84 boven het gemiddelde van de EU-15.

Meetstrategie en resultaten van de midterm meting Landbouw

Meetstrategie

De netto toegevoegde waarde wordt berekend door de totale opbrengsten te verminderen met de kosten voor grond, vermogen en arbeid. Een arbeidsjaareenheid

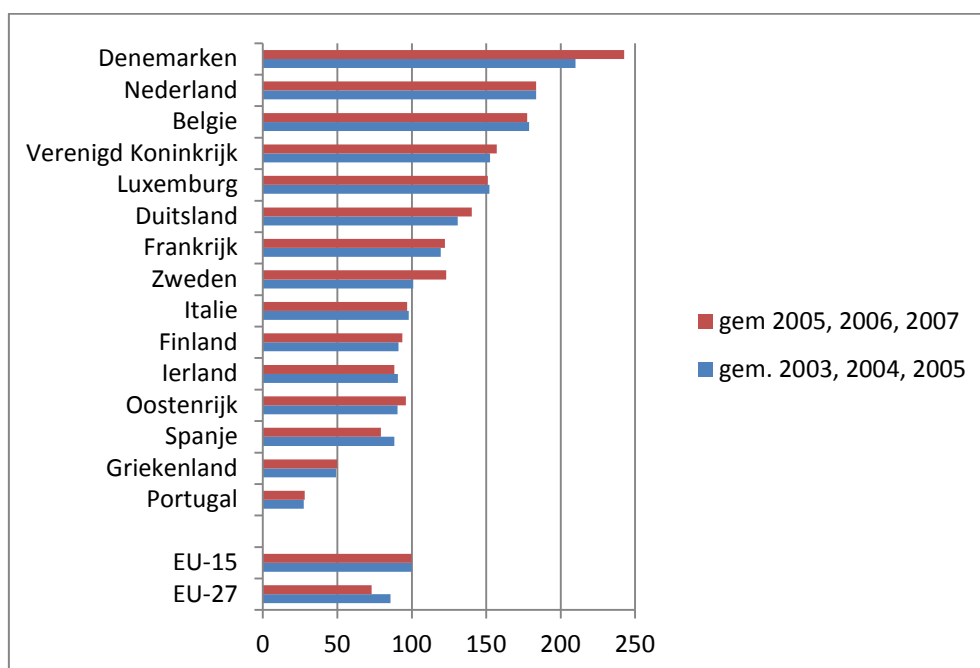

(aje) komt overeen met 2.000 gewerkte uren, waarbij één persoon maximaal 1 aje kan zijn. Door de toegevoegde waarde te relateren aan de ingezette middelen ontstaat een eenheid die aangeeft hoe efficiënt de middelen zijn aangewend.

Resultaat midterm meting

De midterm meting van de gemiddelde netto toegevoegde waarde van de Nederlandse land- en tuinbouw is afgezet tegen het gemiddelde van de andere EU-15 landen (a) en uitgesplitst naar agrarische sectoren (b) en provincies (c).

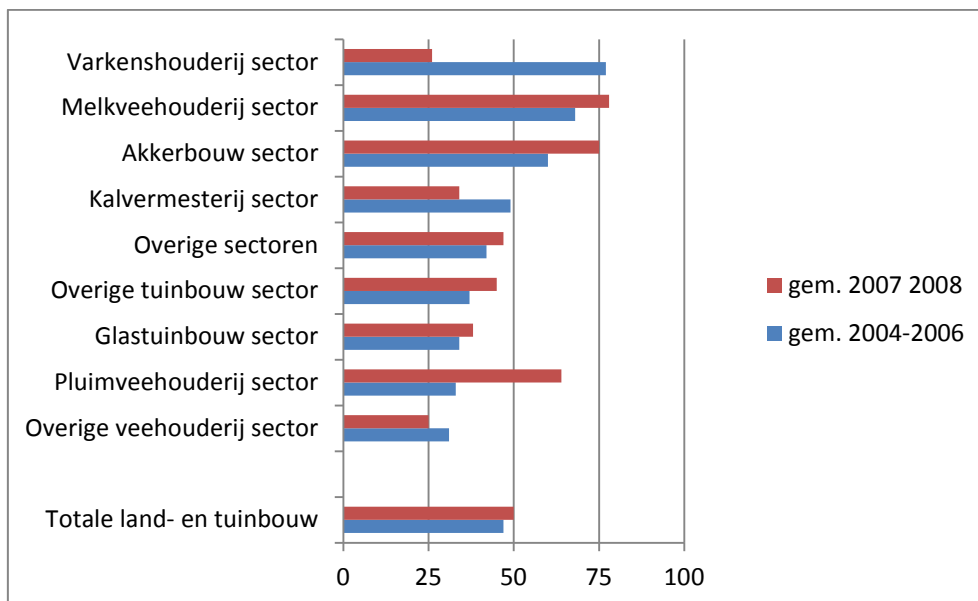
ad a. De gemiddeld toegevoegde waarde per arbeidskracht van de Nederlandse land- en tuinbouw ligt een factor 1,84 boven het gemiddelde van de EU-15. Na Denemarken blijkt Nederland het land met de hoogste gemiddeld toegevoegde waarde per arbeidsjaareenheid (figuur 11).

Figuur 11. Indexcijfer toegevoegde waarde per arbeidskracht van de EU-15 (gemiddelde EU-15 over 2003, 2004 en 2005 =100 (nulmeting) en gemiddelde over 2005, 2006 en 2007= 100 (midterm meting)

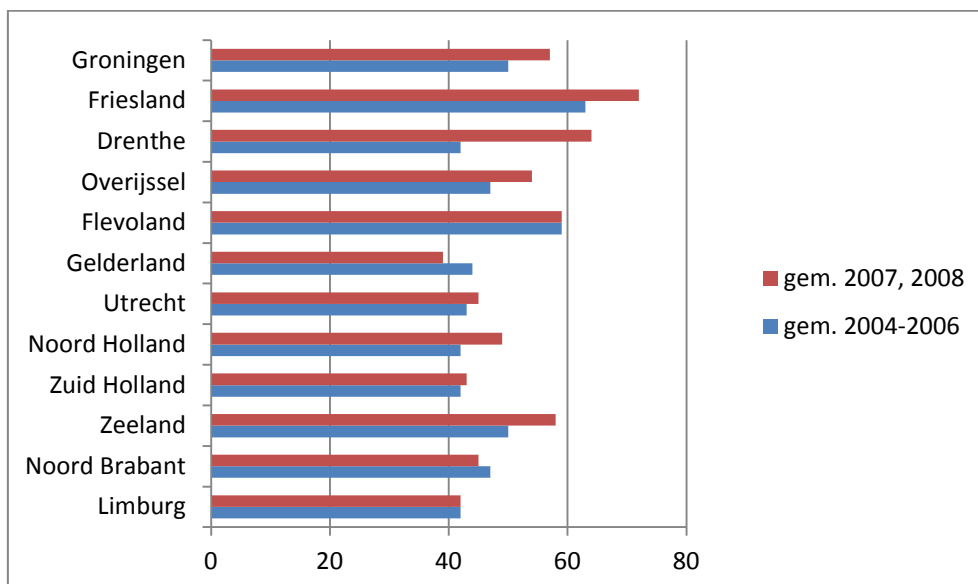
Het verhoudingsgetal van de netto toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht ten opzichte van de andere EU-15 landen bleef dus tussen de nulmeting en de midterm meting onveranderd met een factor 1,84. Daarmee behoudt Nederland zijn positie maar raakt wel verder achterop bij koploper Denemarken. De afname van het gemiddelde van EU-27 terwijl de waarde van de EU-15 gelijk blijft aan 100 - laat zien dat de nieuwe lidstaten hun achterstand vergroten.

ad b. De melkveehouderij, akkerbouw en pluimveehouderij realiseerden tijdens de midterm periode de hoogste toegevoegde waarde. Voor de overige sectoren lag de gemiddelde toegevoegde waarde onder het landelijk gemiddelde van de totale agrarische sector (figuur 12).

Figuur 12. Gemiddelde netto toegevoegde waarde per arbeidskracht ($\times 1000$ euro/aje), per agrarische sector, gemiddelde over 2004, 2005 en 2006 (nulmeting) en gemiddelde over 2007 en 2008 (midterm meting).

Hoewel in periode 2007 en 2008 de (gemiddelde) netto toegevoegde waarde per arbeidskracht van de Nederlands land- en tuinbouw licht toenam, zijn er tussen sectoren grote verschillen. De varkenshouderij laat een opvallend sterke daling zien, die voor een groot deel kan worden verklaard door de hoge voerprijzen in 2007. Voor de melkveehouderij is een tegenovergesteld beeld zichtbaar. De economische prestatie is in de periode 2006-2008 door een hogere melkprijs, relatief beter dan in de voorgaande periode. Net als de melkveehouderij, is voor akkerbouw en pluimveehouderij de periode 2007-2008 een periode met een duidelijk gunstiger resultaat.

Figuur 13. Gemiddelde netto toegevoegde waarde per arbeidskracht (euro/aje $\times 1000$) Nederlandse land- en tuinbouw, per provincie, gemiddelde over 2004,2005 en 2006 (nulmeting) en het gemiddelde over 2007 en 2008 (midterm meting).

ad c. De gemiddelde netto toegevoegde waarde per arbeidskracht is het hoogst in de provincies Friesland, Flevoland, Zeeland en Groningen. Voor de meeste provincies geldt een toename van de gemiddelde netto toegevoegde waarde per arbeidskracht. Alleen voor Gelderland en Noord-Brabant geldt een lichte afname. Meest waarschijnlijke verklaring daarvoor is dat deze provincies relatief veel varkenshouderijbedrijven hebben, de sector die een sterke terugval kende (figuur 13).

3.3 Recreatie

Algemene beleidsdoelstelling

Ontwikkelen en behouden van een recreatief aantrekkelijk Nederland.

Effectindicatoren

- a Recreatief gebruik.
- b Tevredenheid recreatieve voorzieningen.
- c Bereikbaarheid van recreatief groen.

Streefwaarde

- ad a. In 2013 is het gebruik van de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland.
- ad b. In 2013 is de tevredenheid over de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland.
- ad c. Iedere Nederlander kan in 2013 op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen.

Resultaat nulmeting 2007

- ad a. Inwoners van de Randstad ondernemen gemiddeld 25% minder recreatieactiviteiten in recreatieve gebieden dan inwoners uit de rest van Nederland.
- ad b. Inwoners van de Randstad zijn minder tevreden met recreatieve voorzieningen dan inwoners van buiten de Randstad. Op een vijfpuntenschaal is de gemiddelde waardering respectievelijk 3,63 en 3,98.
- ad c. In 2007 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen.

Resultaat midterm meting 2010

- ad a. Inwoners van de Randstad ondernemen 33% minder recreatieactiviteiten in recreatieve gebieden dan inwoners uit de rest van Nederland.
- ad b. Inwoners van de Randstad zijn minder tevreden over de recreatieve voorzieningen dan inwoners van buiten de Randstad. Op een vijfpuntenschaal is de gemiddelde waardering respectievelijk 3,23 en 3,58.
- ad c. In 2009 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen.

Trendontwikkeling

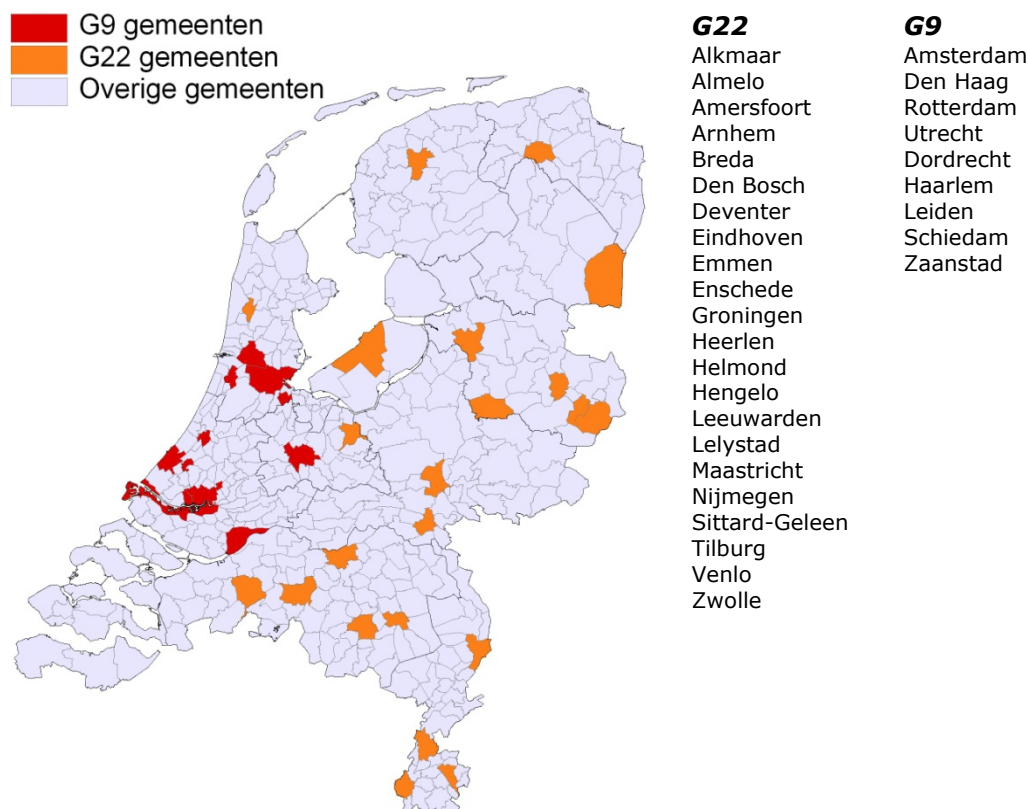
- ad a. Ten opzichte van de nulmeting is bij de midterm meting sprake van een verslechtering met 8% van ondernomen recreatieactiviteiten in recreatiegebieden door inwoners van de Randstad vergeleken met inwoners uit de rest van Nederland.
- ad b. De tevredenheid over recreatieve voorzieningen is tussen nulmeting en midterm meting afgenomen. De afname van de waardering van inwoners van de Randstad is nagenoeg gelijk aan de afname van de waardering van inwoners buiten de Randstad

ad c. Zowel bij de nulmeting als de midterm meting kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen. Echter in 2010 kan 4% van alle Nederlanders niet op 10 minuten fietsafstand het *agraris*ch groen bereiken. Dit zijn ruim 650.000 Nederlanders. Ten opzichte van de nulmeting is dat een stijging van 50.000 Nederlanders. Daarnaast kan 0,4% van alle Nederlanders in 2010 niet op 10 minuten fietsafstand *natuurlijk* groen bereiken. Dit zijn bijna 65.000 Nederlanders. Ten opzichte van de nulmeting is dat een stijging van 20.000 Nederlanders.

Meetstrategie en resultaten van de midterm meting Recreatie

Gebiedsindeling recreatie

Voor de nulmeting Recreatie is de Randstad uitgewerkt als de negen grootste Randstadgemeenten. Deze gemeenten (G9) worden als groep vergeleken met overige Nederlandse gemeenten. Figuur 14 geeft een overzicht van de verschillende groepen gemeenten. De G22 zijn de grote steden buiten de Randstad.

Figuur 14. Gebiedsindeling indicatoren recreatie

a. Recreatief gebruik

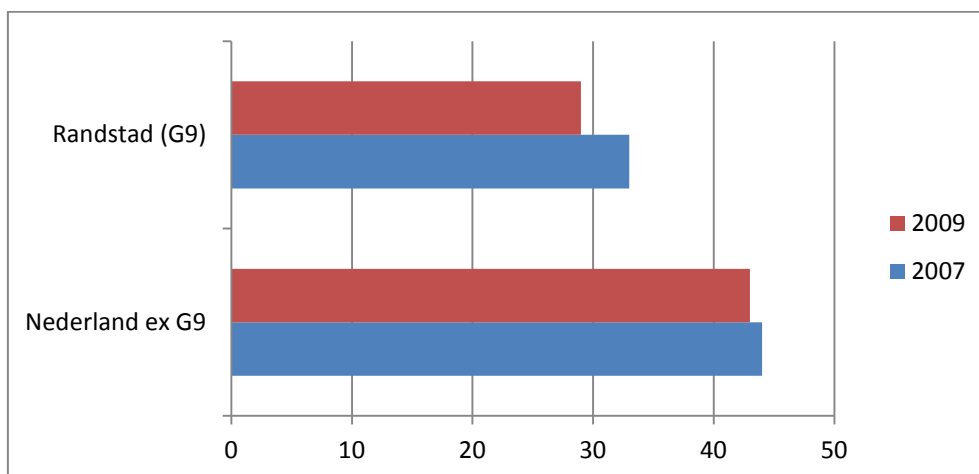
Meetmethode

Om het recreatief gebruik van recreatiegebieden te kunnen meten, is gebruik gemaakt van het Continu vrije tijdsonderzoek (CVTO) 2008/2009. Dit onderzoek meet niet alleen het bezoek aan gebieden, maar ook de deelname aan activiteiten. In een aantal

gevallen is een uitsplitsing mogelijk naar de omgeving waarin de activiteit plaatsvindt. Het CVTO is een jaarmeting en biedt inzicht in de deelname aan vrijetijdsactiviteiten over een heel jaar (1 april 2008 t/m 31 maart 2009). Het activiteitenbestand is gebaseerd op 52 wekelijkse metingen (netto steekproef 350 personen per week met een leeftijd tussen 0 en 100 jaar). Bij elke meting wordt gevraagd om de activiteiten van de afgelopen zeven dagen te beschrijven. Door te wegen worden de resultaten representatief gemaakt voor en opgehoogd naar de totale Nederlandse bevolking. Bij deze weging wordt rekening gehouden met de regio waaruit de respondent afkomstig is. De recreatieactiviteiten die in recreatiegebieden worden ondernomen, worden aangeduid als groen/blauwe activiteiten. De eenheid is het gemiddeld aantal groen/blauwe activiteiten per inwoner in het afgelopen jaar.

Resultaat midterm meting

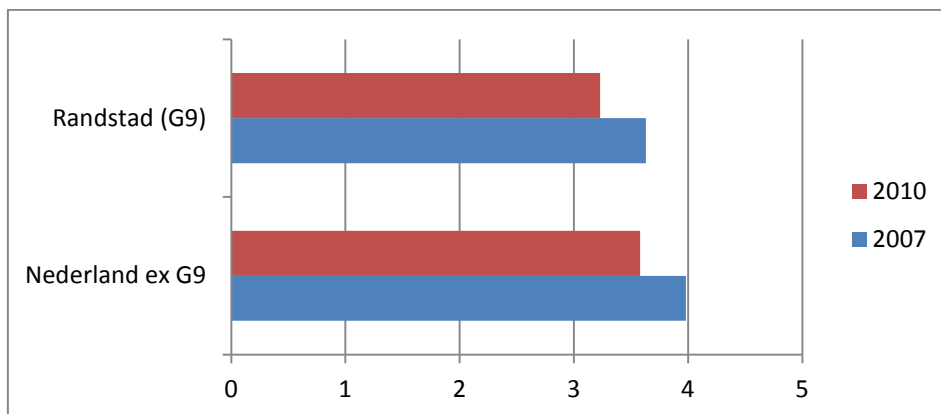
Inwoners van de Randstad ondernamen in 2007 gemiddeld 33 groen/blauwe activiteiten per inwoner, tegenover 29 activiteiten in 2009. Buiten de Randstad gaat het om 44 respectievelijk 43 activiteiten. Het betekent dat inwoners in de Randstad in 2007, 25% minder recreatieactiviteiten in recreatiegebieden ondernamen dan inwoners uit de rest van Nederland. In 2009 is dit verschil opgelopen tot 33% (figuur 15).

Figuur 15. Recreatief gebruik; aantal groen/blauwe activiteiten per inwoner in recreatiegebieden, in 2007 (nulmeting) en 2009 (midterm meting)

b. Tevredenheid

Aanvankelijk was het de bedoeling om de metingen over tevredenheid met het recreatieve aanbod in de leefomgeving te doen op basis van het Woononderzoek Nederland (WoON). Bij de nulmeting is dit inderdaad gedaan. Er zijn echter wijzigingen aangebracht in de vragenlijst. Het blijkt daarmee onmogelijk om de resultaten van het WoON 2009 te vergelijken met die van het WoON 2006 (De Boer & De Groot, 2010). Door de wijzigingen in vraagstelling en/of antwoordcategorieën kan geen effectindicator worden berekend die 100% vergelijkbaar is met effectindicator uit de nulmeting. Daarom is ervoor gekozen om in het kader van de monitoring AVP voor de midterm (en daarmee impliciet ook voor de eindmeting) eigen onderzoek uit te voeren. Door middel van aangepaste vragenlijsten zijn leden van het Telepanel van GfK ondervraagd over hun tevredenheid met het recreatieve aanbod.

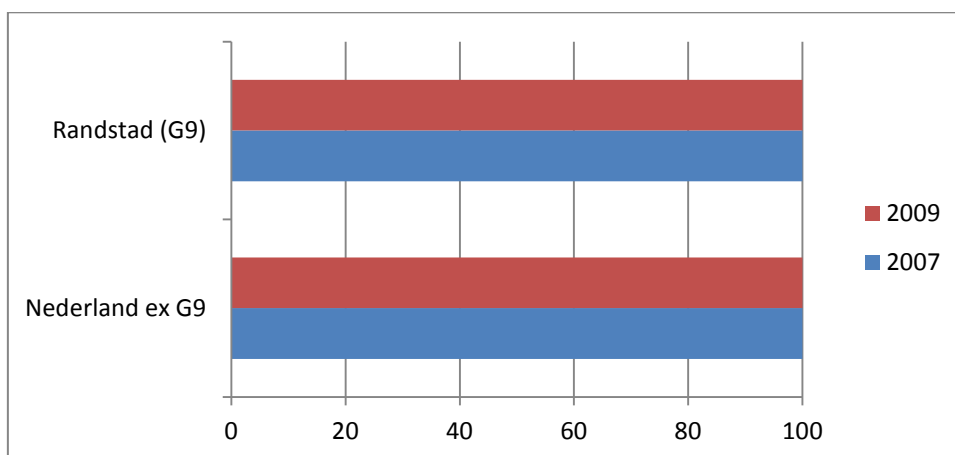
Figuur 16. Indexscore tevredenheid recreatieve voorzieningen, 2007 (nulmeting) en 2010 (midterm meting)

Uit figuur 16 blijkt bij de midterm meting voor zowel de Randstad als daarbuiten een substantieel lagere score. Dit lijkt echter voor een belangrijk deel het gevolg te zijn tussen de wijze waarop nulmeting en midterm meting zijn uitgevoerd. Belangrijker om te constateren is dat het verschil in waardering tussen de groepen niet is veranderd. Bij de nulmeting blijft de waardering van de Randstedeling 0,35 punt achter op de beoordeling van bewoners van buiten de Randstad, bij de midterm meting is dat 0,36 punt.

c. Bereikbaarheid van recreatief groen

Meetmethode

Via GIS-techniek is een cirkel van twee kilometer rond openbaar recreatief bruikbaar groen getrokken. Deze twee kilometer is een hemelsbrede benadering van 10 minuten fietsafstand: 15 km/u geeft 2500 meter in 10 minuten, waarbij in de praktijk niet hemelsbreed kan worden gefietst, maar paden en wegen gevolgd moeten worden. In alle gebieden buiten deze cirkels wonen dan mensen die volgens de streefwaarde geen groen op 10 minuten fietsafstand tot hun beschikking hebben. Voor het achterhalen van dit aantal mensen is het Woning- en Populatiebestand 2006 van het Planbureau voor de Leefomgeving gehanteerd. Dit is een adressenbestand van Nederland met van elk adres de X- en Y-coördinaat en het gemiddeld aantal inwoners.

Figuur 17. Bereikbaarheid recreatief groen, percentage van het aantal inwoners dat op 10 minuten fietsafstand kan recreëren in het groen.

Resultaat midterm meting

In 2007 en in 2009 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen (figuur 17). Aanvullend is ook onderzocht of er verschillen bestaan in de bereikbaarheid van verschillende typen groen, namelijk: 'agrarisch groen' en 'natuurlijk groen'. Agrarisch groen heeft betrekking op landbouwgronden in het buitengebied en 'natuurlijk groen' op de categorieën: park, bos, droge natuur, natte natuur en recreatiegebied. 'Natuurlijk groen' omvat ook stadsparken en plantsoenen met een oppervlakte van minimaal 1 hectare (tabel 2).

Groep gemeenten	Zonder agrarisch groen binnen fietsbereik				Zonder natuurlijk groen binnen fietsbereik			
	2007		2010		2007		2010	
	N	%	N	%	N	%	N	%
G 9	583.605	95	580.759	88	0	0	0	0
G22	17.942	3			1.483	3		
G31	601.547	98			1.483	3		

Tabel 2. Aantal inwoners dat niet binnen 10 minuten fietsen kan recreëren in agrarisch of natuurlijk groen per groep van gemeenten.

Uit tabel 2 blijkt dat van alle Nederlanders die niet binnen 10 minuten fietsen het agrarisch groen kunnen bereiken, 88% in de Randstad woont. Dit is een afname van 7% ten opzichte van 2007. Voor alle G31-gemeenten is dit 98%. Opvallend is dat de Randstadgemeenten het in verhouding tot de andere gemeenten het beter doen met betrekking tot natuurlijk groen (inclusief stadsparken en plantsoenen >1 hectare). Iedere Randstedeling kan binnen 10 minuten fietsen natuurlijk groen bereiken, terwijl 0,1% van de bevolking van de G22 dit niet kan. Overigens betreft dit maar 4 steden (voornamelijk inwoners uit Leeuwarden, maar ook Lelystad, Zwolle en Groningen).

3.4 Landschap

Algemene beleidsdoelstelling

Behoud en versterking van het landschap door:

- behoud en versterking van de identiteit, diversiteit en belevingswaarde, cultuur-historische en ecologische waarden;
- ontwikkeling van (inter)nationaal unieke kenmerkende landschappen;
- versterking van de ruimtelijke kwaliteit.

Effectindicator

Beleving kwaliteit landschap.

Streefwaarde

In 2020 wordt het Nederlandse landschap gewaardeerd met gemiddeld een 8. De Nationale Landschappen zijn in deze waardering meegenomen en zullen ook in 2020 significant hoger worden gewaardeerd dan in de rest van Nederland.

Resultaat nulmeting 2007

De waardering van het Nederlandse landschap is in 2007 gemiddeld 7,30. De Nationale Landschappen worden iets hoger gewaardeerd, gemiddeld 7,40.

Resultaat midterm meting 2010

De waardering van het Nederlandse landschap is in 2010 gemiddeld 7,32. De Nationale Landschappen worden iets hoger gewaardeerd, gemiddeld 7,42.

Trendontwikkeling

Tussen nulmeting en midterm meting is er nauwelijks verschil in de (berekende) belevingswaarde van het Nederlandse landschap. De lichte toename lijkt vooral te danken aan een toename van opgaande beplanting en een toename van het oppervlakte natuurgebied. Een deel van de toename kan ook liggen aan het feit dat de registratie van aanwezige beplantingen in de bestanden is verbeterd en er meer informatie over natuurterreinen in de bestanden is opgenomen (zie Meetstrategie).

Meetstrategie en resultaten van de midterm meting Landschap

Meetmethode

Om voorspellingen te doen over de aantrekkelijkheid van landschap is gebruik gemaakt van het BelevingsGIS (versie 2, Roos-Klein Lankhorst *et al.*, 2005). Het BelevingsGIS bepaalt de belevingswaarde/aantrekkelijkheid van het landschap in het buitengebied op basis van het voorkomen van landschapsskenmerken waarvan wordt aangenomen dat ze positief of juist negatief worden gewaardeerd. Dit belevingsGIS is gekalibreerd aan de hand van bevolkingsonderzoek dat in 2006 voor de Belevingswaardenmonitor (BWM) Nota Ruimte is uitgevoerd door het Planbureau voor de Leefomgeving.

In het bevolkingsonderzoek is onder andere een enquête uitgevoerd die representatief is voor de variatie in landschapstypen binnen Nederland. Hierin zijn voor 300 gebieden steeds 15 omwonenden die het gebied kennen ondervraagd volgens de SPEL-methode. De aantrekkelijkheid van het landschap en achterliggende kwaliteiten zoals natuurlijkheid, samenhang en historische identiteit zijn gewaardeerd op een schaal van 1 tot 10. De tweede enquête onder 1800 Nederlanders die representatief is naar leeftijd en herkomst, maakt het mogelijk om verschillen in waardering tussen groepen Nederlanders te bepalen en de gemiddelden per verschillende ruimtelijke eenheden te corrigeren voor leeftijd.

Resultaat midterm meting

De indicator Beleving kwaliteit landschap wordt weergegeven op basis van de volgende gebiedsindelingen:

- a Landschapstypen;
- b Nationale Landschappen;
- c Provincies.

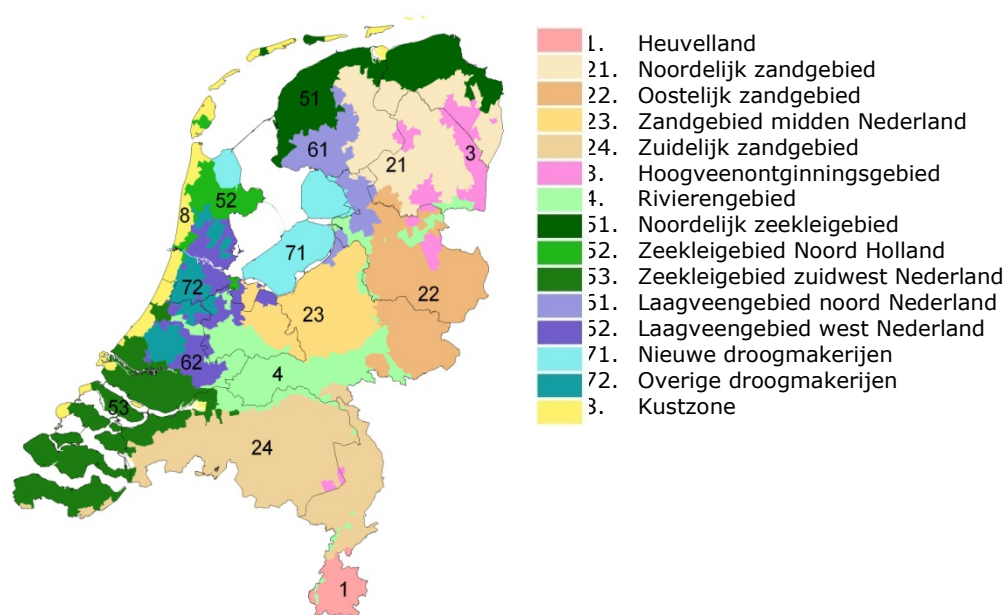
ad a. Nederlanders waarderen de zandgebieden van Noord- en Oost-Nederland, de kustzone (duinen, strand) en het heuvelland het meest. Het minst gewaardeerd zijn de droogmakerijen en de hoogveenontginningen. Vergelijkbare landschapstypen met een lage verstedelijkingsdruk worden hoger gewaardeerd dan die met een hoge verstedelijkingsdruk (tabel 3 en figuur 18).

Het Nederlandse landschap wordt beleefd als relatief natuurlijk en vrij van stedelijkheid. Naarmate een gebied meer gewaardeerd wordt, wordt het meer gebruikt voor recreatieve doeleinden. Jongeren tot 30 jaar zijn het meest actief in het buitengebied. Het verschil naar leeftijd is vooral groot op het gebied van recreatieactiviteiten die het minst worden ondernomen (hardlopen, varen). Tot slot blijkt: hoe gezonder men zich voelt, hoe vaker men een buitenactiviteit onderneemt.

Tabel 3. Waardering landschap per landschapstype

Landschapstype	Nulmeting	Midterm	Vershil
Heuvelland	7.45	7.49	+0.04
Hoogveenontginningsgebied	7.14	7.15	+0.01
Rivierengebied	7.30	7.31	+0.02
Noordelijk zandgebied	7.38	7.41	+0.03
Oostelijk zandgebied	7.44	7.44	+0.01
Zandgebied midden Nederland	7.63	7.65	+0.02
Zuidelijk zandgebied	7.39	7.40	+0.01
Noordelijk zeekleigebied	7.15	7.17	+0.02
Zeekleigebied noord Holland	7.11	7.11	0.00
Zeekleigebied zuidwest Nederland	7.05	7.08	+0.03
Laagveengebied noord Nederland	7.27	7.30	+0.02
Laagveengebied west Nederland	7.24	7.29	+0.05
Nieuwe droogmakerijen	7.05	7.05	+0.01
Overige droogmakerijen	6.98	7.00	+0.02
Kustzone	7.50	7.52	+0.02
Gemiddelde Nederland	7.30	7.32	+0.02

Figuur 18. Landschapstypen

ad b. De gemiddelde waardering voor de Nationale Landschappen (zie tabel 4 en figuur 19), ligt boven het landelijke gemiddelde. Veel Nationale Landschappen krijgen overigens een rapportcijfer onder het landelijk gemiddelde.

Het verschil in waardering van Nationale Landschappen sluit goed aan bij de karakterisering van deze landschappen door de Raad voor het Landelijk Gebied (RLG, 2005). De Raad maakt op basis van de internationale betekenis en het huidige recreatieve gebruik een onderscheid tussen liefhebberslandschappen en agrarische landschappen. De door recreanten veel gebruikte agrarische landschappen zijn ook de meest gewaardeerde Nationale Landschappen: Drentsche Aa, Noordoost-Twente, Zuid

Limburg, Graafschap en Winterswijk. Deze landschappen hebben als kernkwaliteit een groen karakter. De minst gewaardeerde Nationale Landschappen zijn: Stelling van Amsterdam, Hoeksche Waard, Arkemheen-Eemland, IJsseldelta, Zuidwest-Zeeland en Laag Holland.

Tabel 4. Waardering landschap Nationale Landschappen

Nationaal Landschap	Nulmeting	Midterm	Vershil
Groene Hart	7.26	7.28	+0.03
Middag-Humsterland	7.23	7.24	+0.01
Noordelijke Wouden	7.27	7.30	+0.02
Hoeksche Waard	6.99	7.03	+0.04
Zuidwest-Friesland	7.26	7.31	+0.05
Drentsche Aa	7.61	7.65	+0.04
IJsseldelta	7.08	7.07	-0.01
Noordoost-Twente	7.58	7.59	+0.01
Graafschap	7.58	7.61	+0.03
Winterswijk	7.47	7.48	+0.02
Gelderse Poort	7.31	7.32	+0.01
Veluwe	7.80	7.82	+0.01
Rivierengebied	7.38	7.41	+0.03
Laag Holland	7.20	7.28	+0.08
Zuidwest-Zeeland	7.15	7.19	+0.04
Het Groene Woud	7.43	7.46	+0.03
Zuid Limburg	7.58	7.63	+0.05
Arkemheen-Eemland	7.04	7.15	+0.10
Nieuwe Hollandse Waterlinie	7.36	7.36	0.00
Stelling van Amsterdam	6.98	7.03	+0.05
Gemiddelde Nationale landschappen	7.40	7.42	+0.03
Gemiddelde Nederland	7.30	7.32	+0.02

1. Groene Hart
2. Middag-Humsterland
3. Noordelijke Wouden
4. Hoekse Waard
5. Zuidwest-Friesland
6. Drentsche Aa
7. IJsseldelta
8. Noordoost-Twente
9. Graafschap
10. Winterswijk
11. Gelderse Poort
12. Veluwe
13. Rivierengebied
14. Laag Holland
15. Zuidwest-Zeeland
16. Het Groene Woud
17. Heuvelland
18. Arkemheen-Eemland
19. Nieuwe Hollandse Waterlinie
20. Stelling van Amsterdam

Figuur 19. Nationale Landschappen (begrenzing Nota Ruimte, 2005)

ad c. Uit de waardering van het landschap per provincie blijkt dat provincies met veel bos en historische elementen het hoogst gewaardeerd worden. Utrecht en Gelderland zijn het meest aantrekkelijk, Zeeland en Flevoland het minst.

Tabel 5. Waardering van het landschap per provincie

Provincie	Nulmeting	Midterm	Vershil
Groningen	7.15	7.17	+0.02
Friesland	7.29	7.31	+0.02
Drenthe	7.36	7.38	+0.02
Flevoland	7.06	7.06	0.00
Overijssel	7.40	7.40	0.00
Gelderland	7.45	7.47	+0.02
Utrecht	7.45	7.47	+0.02
Noord-Holland	7.17	7.20	+0.03
Zuid-Holland	7.13	7.15	+0.02
Zeeland	7.10	7.16	+0.05
Noord-Brabant	7.34	7.35	+0.01
Limburg	7.41	7.43	+0.02
Gemiddeld in Nederland	7.30	7.32	+0.02

3.5 Sociaal Economische Vitaliteit

Algemene beleidsdoelstelling

Platteland waar het goed werken, wonen en leven is, met een gezonde economische en sociale basis en met een toegesneden voorzieningenniveau.

Effectindicatoren

- a Tevredenheid voorzieningen.
- b Tevredenheid wonen.
- c Kans op werk.

Streefwaarde

De sociaaleconomische ontwikkeling op het platteland houdt minimaal gelijke tred met die in de stad.

Resultaat nulmeting 2007

- ad a. De tevredenheid over voorzieningen van mensen op het platteland ligt met een indexwaarde van 6,49 iets boven de waardering van de stedeling van 6,43.
- ad b. De tevredenheid met de woning in landelijke gebieden ligt met een 7,30 boven die van stedelijke gebieden (6,86). Ook de tevredenheid met de woonomgeving is op het platteland (7,12) duidelijk hoger dan in de stad (6,64).
- ad c. De arbeidsparticipatie op het platteland is hoger dan in de stad. (in 2004 respectievelijk 71,3% en 67,6%).

Resultaat midterm meting 2010

- ad a. De tevredenheid over voorzieningen van mensen op het platteland ligt met een indexwaarde van 6,43 iets boven de waardering van de stedeling van 6,38.
- ad b. De tevredenheid met de woning in landelijke gebieden ligt met een 7,26 boven die van stedelijke gebieden (6,84). Ook de tevredenheid met de woonomgeving is op het platteland (7,07) duidelijk hoger dan in de stad (6,58).

ad c. De arbeidsparticipatie op het platteland is hoger dan in de stad (in 2005 respectievelijk 71,6% en 68,2%).

Trendontwikkeling

ad a. De tevredenheid over voorzieningen nam op het platteland af met 0,06 punt en in de stad met 0,05 punt.

ad b. De tevredenheid met de woning nam op het platteland af met 0,04 punt en in de stad met 0,02 punt. De tevredenheid met de woningomgeving nam op het platteland af met 0,05 punt en in de stad met 0,06 punt.

ad c. De arbeidsparticipatie nam op het platteland toe met 0,3 % en in de stad met 0,5%.

Voor alle drie de indicatoren geldt dat de verschillen in ontwikkeling tussen stad en platteland gering zijn. In geen van de gevallen is sprake van een tegengestelde trend.

Meetstrategie en resultaten van de midterm meting Sociaal Economische Vitaliteit

Afbakening platteland

In de Monitor Sociaal Economische Vitaliteit Platteland is het platteland afgebakend op basis van de omgevingsadressendichtheid, een door het CBS ontwikkelde dichtheidsmaat. Door deze maat op viercijferige postcodegebieden toe te passen, ontstaat er een nauwkeurige afbakening van stad en platteland. Een aantal gebieden met weinig adressen, maar die wel zeer stedelijk zijn zoals het havengebied van Rotterdam, worden gerekend tot het stedelijk gebied. Om recht te doen aan de regionale differentiatie die Nederland kenmerkt, zijn er 23 regio's onderscheiden. Elk van deze 23 regio's heeft een stedelijk deel en een plattelandsdeel (figuur 20).

a. Tevredenheid voorzieningen

Meetmethode

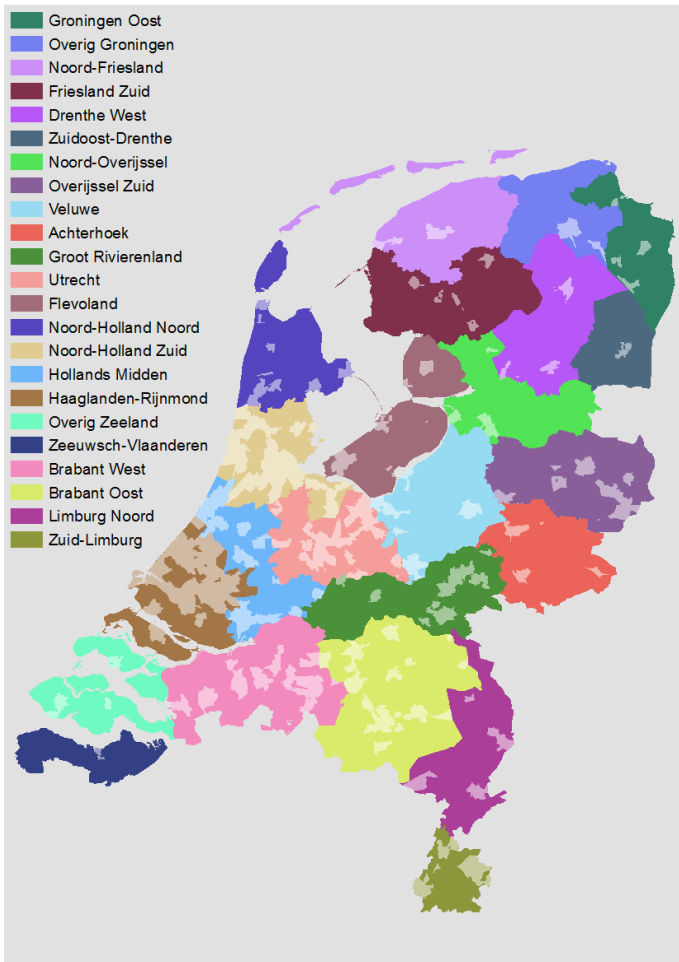
In het Woononderzoek Nederland 2006 zijn vragen over de tevredenheid over bepaalde voorzieningen gesteld:

- Hoe tevreden bent u over de winkels voor de dagelijkse boodschappen bij u in de buurt?
- Hoe tevreden bent u over de voorzieningen voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar zoals een trapveldje of een hangplek bij u in de buurt?
- Hoe tevreden bent u over de basisscholen die bij u in de buurt aanwezig zijn?
- Hoe tevreden bent u over de speelgelegenheid voor jonge kinderen die bij u in de buurt aanwezig is?
- Hoe tevreden bent u over de kinderdagverblijven, crèches en/of peuterspeelzalen die bij u in de buurt aanwezig zijn?

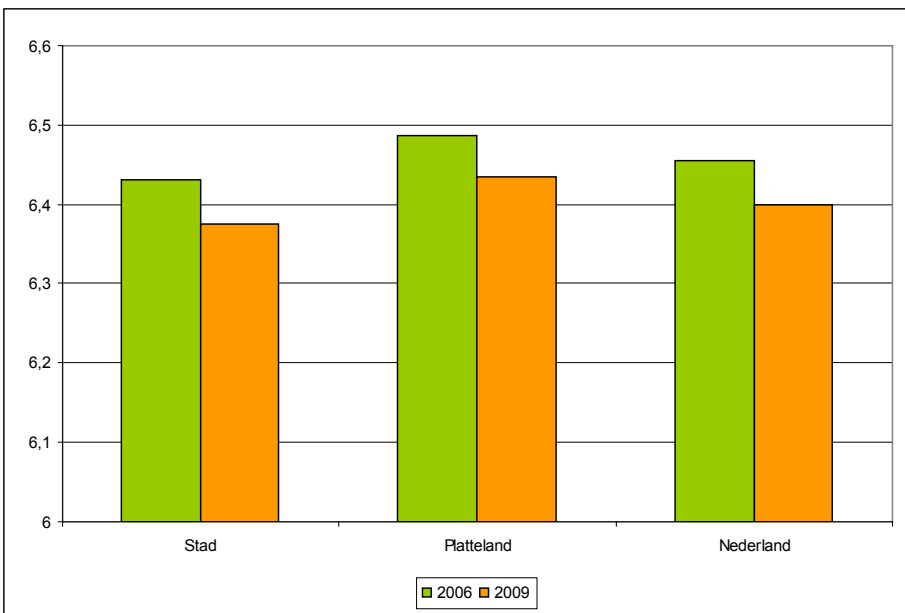
De antwoorden op elk van deze vragen (zeer tevreden, tevreden, niet tevreden maar ook niet ontevreden, ontevreden, zeer ontevreden) zijn vertaald in een rapportcijfer. Van de resulterende vijf rapportcijfers is vervolgens een gemiddeld rapportcijfer bepaald (waarbij elk van de vijf vragen even zwaar meeweegt). Dit gemiddelde rapportcijfer is de tevredenheidsindex voorzieningen.

Resultaat midterm meting

Voor Nederland als geheel ligt de tevredenheidsindex voorzieningen in 2009 op 6,4. In 2006 was dat 6,5. Dit betekent dat de waardering voor de onderzochte voorzieningen ten opzichte van 2006 licht is afgenomen. Dit geldt overigens voor zowel de stedelijke als de landelijke gebieden (figuur 21).

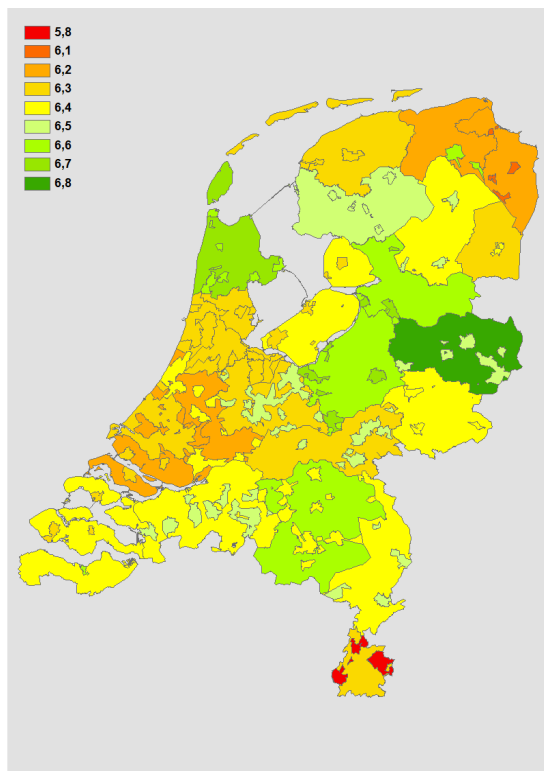

Figuur 20. Indeling stad - platteland in 23 regio's (2009)

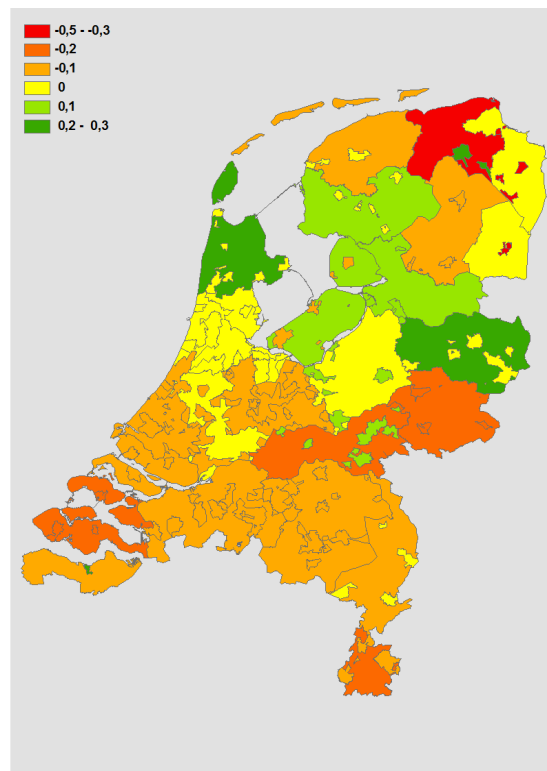

Figuur 21. Tevredenheidsindex voorzieningen naar stad en platteland (2006, 2009), bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

De waardering voor de voorzieningen is in 2009 net als in 2006 op het platteland iets positiever dan in de stad. Op regioniveau blijken vooral de semi-perifere gebieden (platteland van Overijssel, de Veluwe, Noord-Holland-Noord en Brabant-Oost) het goed te doen. De plattelandsgebieden in de Randstad, Groot Rivierenland en de perifere regio's Noord-Friesland, Overig Groningen, Groningen-Oost, Zuidoost-Drenthe en Zuid-Limburg doen het daarentegen minder goed. Opvallend is de slechte beoordeling van het platteland van Overig Groningen tegenover een goede beoordeling van de stedelijke gebieden van de provincie Groningen (figuur 22 en figuur 23).

Figuur 22. Tevredenheidsindex voorzieningen 2009, bron: WoON 2006, WoON 2009(bewerking ABF Research)

Figuur 23. Verandering tevredenheidsindex voorzieningen 2006-2009, bron: WoON 2006, WoON 2009, (bewerking ABF Research)

De waardering voor de voorzieningen in de periode 2006-2009 stijgt het sterkst op het platteland van de regio's Noord-Holland-Noord en Overijssel-Zuid. Ook de regio's Friesland-Zuid, Noord-Overijssel en Flevoland laten een stijgende waardering zien. In alle andere plattelandsgebieden stagneert of daalt de tevredenheid met de voorzieningen. Met name het platteland van de regio Overig Groningen vertoont een sterke daling (0,5).

b. Tevredenheid wonen

In het Woononderzoek Nederland (WoON 2006), worden vragen gesteld over de tevredenheid met de woning en de woonomgeving. Ze worden hier afzonderlijk behandeld.

b1. Tevredenheid met de woning

Meetmethode

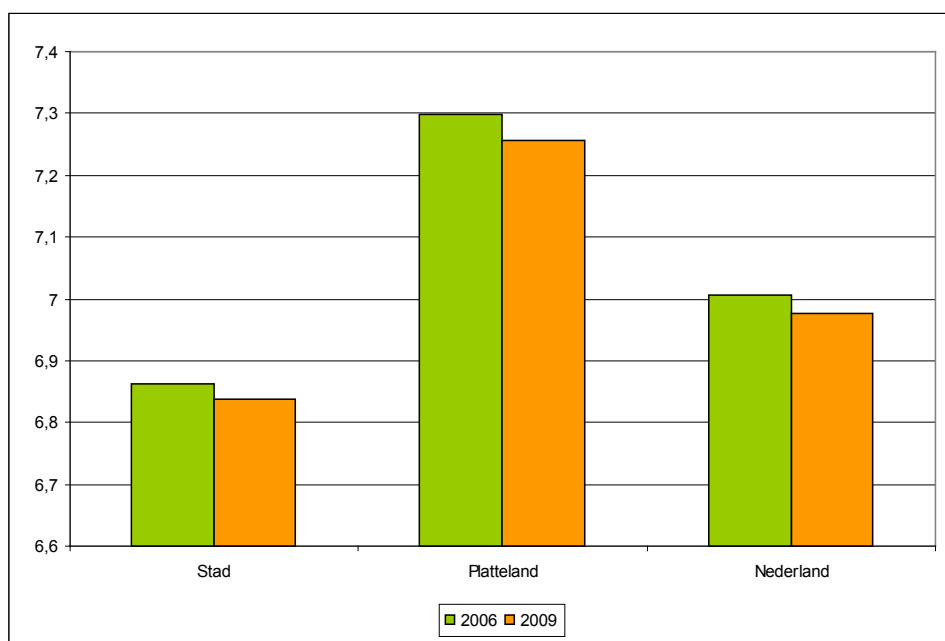
Op basis van een selectie van vragen over de tevredenheid over de woning is een 'tevredenheidsindex woning' geconstrueerd. De voor deze woningindex gebruikte reeks vragen luidt als volgt:

- Hoe tevreden bent u met uw huidige woning?
- Is de indeling van de woning geschikt?
- Is de woning te klein?
- Is de woning te groot?
- Is de woning slecht onderhouden?
- Ademt de woning een goede sfeer?
- Is er onvoldoende buitenruimte bij de woning?
- Is er overlast door directe burenen?
- Heeft u veel contact met directe burenen?

Net als bij de *tevredenheidsindex voorzieningen* zijn op basis van de antwoorden rapportcijfers gemaakt die vervolgens in een gezamenlijk rapportcijfer zijn samengevat. In dit laatste rapportcijfer telt het antwoord op de eerste vraag ("Hoe tevreden bent u met uw huidige woning") tweemaal mee, de antwoorden op de overige vragen tellen alle eenmaal mee.

Resultaat midterm meting

De gemiddelde tevredenheid met de woning komt voor heel Nederland in 2009 uit op bijna 7,0. De cijfers zijn nauwelijks veranderd in vergelijking met 2006. De tevredenheid met de woning in de landelijke gebieden is nog steeds een stuk groter dan in de stad en komt voor 2009 wederom uit op een indexcijfer van 7,3. De tevredenheid in de stedelijke gebieden verandert ook nauwelijks maar moeten het door afronding in 2009 doen met een 6,8 (in 2006 nog 6,9). Zie figuur 24.

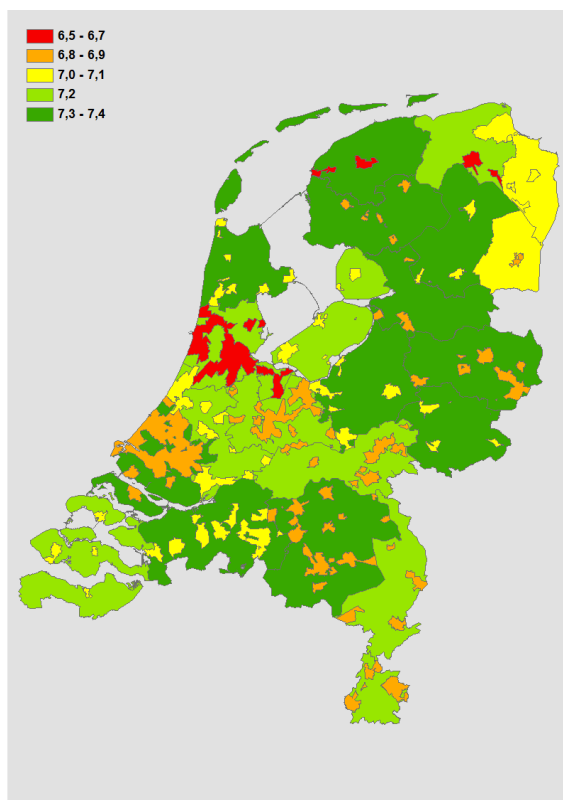
Figuur 24. *Tevredenheidsindex woning in stedelijke en landelijke gebieden (2006 en 2009), bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)*

Kijken we naar de onderscheiden regio's dan blijkt dat de tevredenheid met de woning in heel Nederland op het platteland groter is dan in de stad. Groningen-Oost is de enige uitzondering: hier wordt de eigen woning in stad en platteland gelijk beoordeeld.

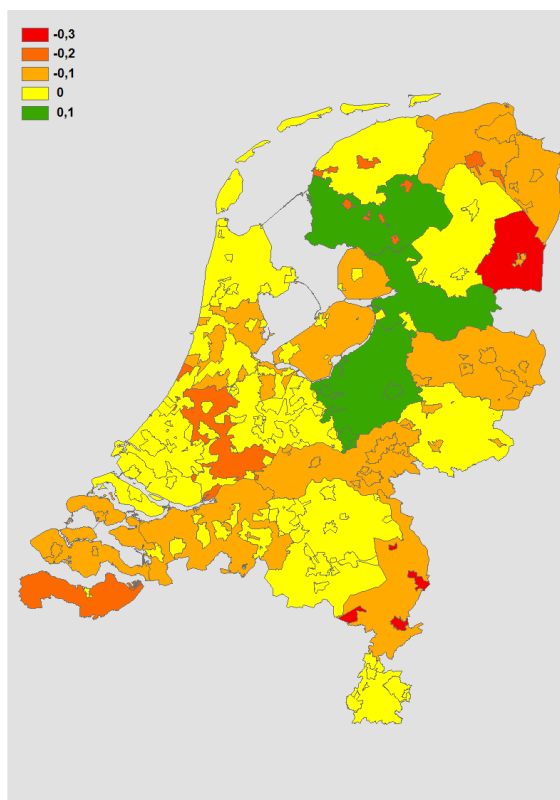
Opvallend genoeg zijn de verschillen in beoordeling tussen de stedelijke en landelijke gebieden juist wel groot in het overig deel van de provincie Groningen (6,5 om 7,2) en daarnaast ook in Noord-Friesland en Noord-Overijssel (figuur 25).

De verschillen in de tevredenheid met de woning tussen de diverse plattelandsregio's zijn beperkt. De beoordeling is op het hele Nederlandse platteland vrij goed te noemen. Het platteland van Groningen-Oost en dat van Zuidoost-Drenthe scoren het minst goed; respectievelijk een 7,0 en 7,1. De regio Noord-Overijssel doet het het best met een 7,4.

De tevredenheid met de woning is in grote delen van Nederland (nagenoeg) gelijk gebleven. Alleen in de plattelandsregio Zuidoost-Drenthe is de tevredenheid met 0,3 punten gedaald. Friesland-Zuid, Noord-Overijssel en de Veluwe zijn de enige regio's met een stijging ten opzichte van 2006 (figuur 26).

Figuur 25. Tevredenheidsindex woning (46 regio's, 2009), bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Figuur 26. Verandering tevredenheidsindex woning 2006 - 2009 in procenten, bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

b2. Tevredenheid met de woonomgeving

Meetmethode

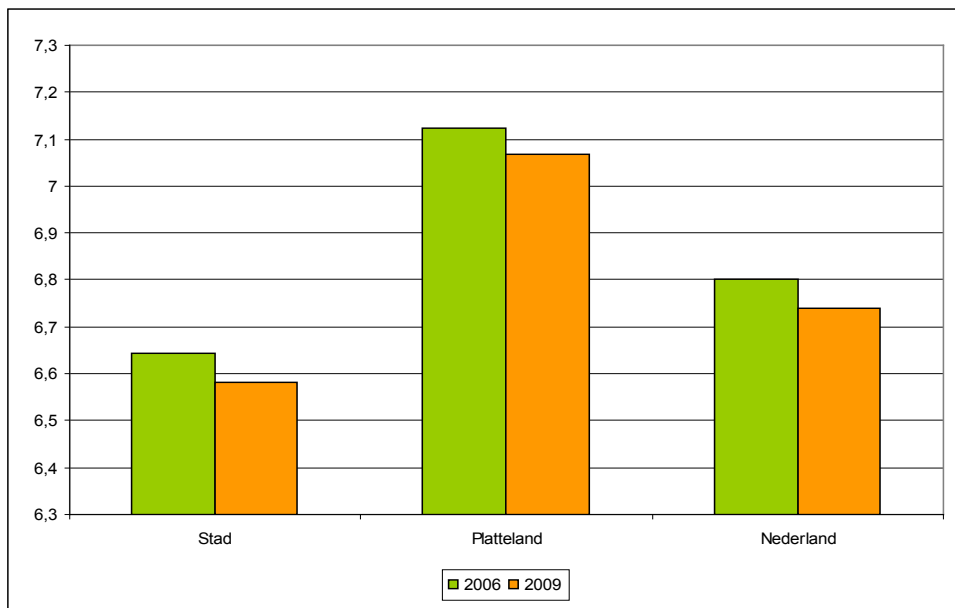
De woonomgeving is na voorzieningen en de woning het derde onderwerp waarvoor op basis van het WoON en het Woningbehoefteonderzoek (WBO) een tevredenheidsindex is samengesteld. De tevredenheidsindex woonomgeving is iets complexer dan de hiervoor besproken tevredenheidsindexen. Het aantal vragen is groter dan bij de eerdere twee indexen en de vragen gaan over zes onderwerpen: woonomgeving algemeen, milieuhinder, overlast, ruimtelijke kwaliteit, sociale cohesie en veiligheid. De vragen zijn

in de constructie van de index van een dusdanig gewicht voorzien dat de zes onderwerpen ieder even zwaar meetellen in de tevredenheidsindex woonomgeving.

Resultaat midterm meting

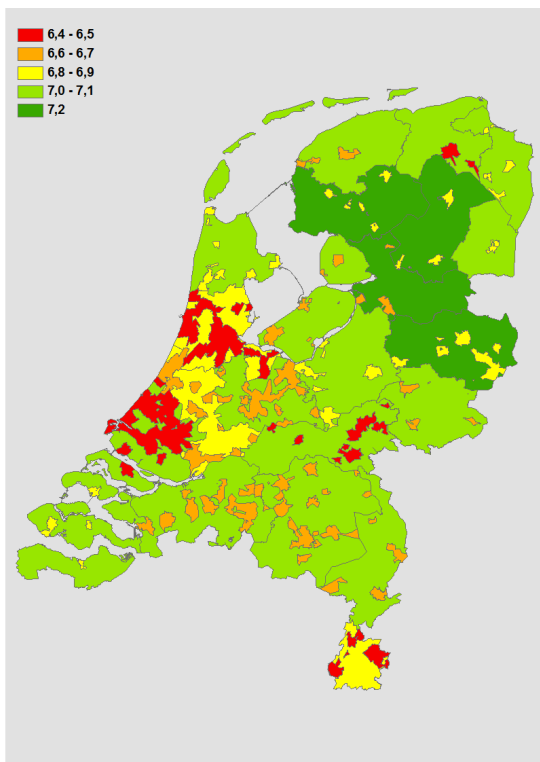
De tevredenheid met de woonomgeving is op het platteland (7,1) duidelijk groter dan in de stedelijke gebieden (6,6). Dit verschil tussen stedelijke en landelijke gebieden bestond in 2006 ook al. De beoordeling van de woonomgeving is in zowel stedelijke als landelijke gebieden ten opzichte van 2006 licht gedaald. Daardoor komt het nationale cijfer nu uit op een 6,7 tegenover een 6,8 in 2006 (figuur 27).

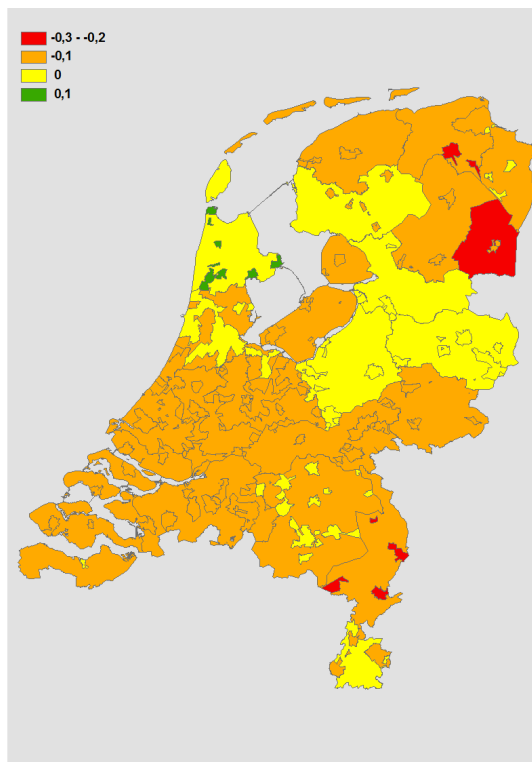
Figuur 27. Woonomgevingsindex in stedelijke en landelijke gebieden (2006-2009), bron: WoON, 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Zoals uit figuur 28 blijkt is er een groot verschil in tevredenheid tussen stedelijke en landelijke gebieden. Dat geldt voor elke regio in Nederland. Het verschil is net als bij de tevredenheid met de woning het kleinst in Groningen-Oost (0,1) en het grootst in Overig Groningen (0,6).

Net als bij de voorzieningenindex, valt op dat de beoordeling van de woonomgeving in de semi-perifeer gelegen gebieden iets beter is dan in de Randstad en de periferie (in dit geval Groningen-Oost, Zuidoost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg). Zuidoost-Drenthe is de enige landelijke regio waar het indexcijfer met meer dan 0,1 punt is gedaald. Alle andere plattelandsregio's kennen een verandering van 0 of -0,1. De stedelijke gebieden van Noord-Holland-Noord vormen de enige regio die een stijging van de tevredenheid met de woonomgeving kent.

Figuur 28. Tevredenheidsindex woonomgeving 2009), bron: WoON, 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Figuur 29. Verandering tevredenheidsindex woonomgeving 2006-2009), bron: WoON, 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

c. Kans op werk

De plattelandseconomie verschilt in een aantal opzichten van de stedelijke economie. Van oudsher heeft het platteland een agrarische productiefunctie. Deze functie is nog steeds aanwezig maar de werkgelegenheid in de landbouw is in de loop der jaren steeds verder teruggelopen. Sinds een aantal decennia is echter een groot aantal productie- en distributiegerichte bedrijven vanwege ruimtegebrek uit de centrale stedelijke gebieden naar het nabij gelegen platteland getrokken. De consumentgerichte werkgelegenheid (horeca, sport en cultuur, openbaar bestuur en verenigingen, zorg en onderwijs) bevindt zich nog steeds vooral in de stad, maar ook dit type werkgelegenheid komt op het platteland steeds meer voor.

De effectindicator 'kans op werk' wordt weergegeven aan de hand de volgende indicatoren:

- Ontwikkeling van de werkgelegenheid (c1.).
- Arbeidsparticipatie (c2.).

c1. Ontwikkeling van de werkgelegenheid

Meetmethode

Aan de hand van LISA, een databestand met gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht, zijn de ontwikkelingen in de werkgelegenheid onderzocht. Daarbij is een verschil gemaakt in type werkgelegenheid. De volgende sectoren zijn productiegericht: landbouw en visserij, industrie, bouwnijverheid, groothandel, vervoer en communicatie, zakelijke dienstverlening. Consumptiegerichte sectoren zijn horeca, sport en cultuur, openbaar bestuur en verenigingen, zorg en onderwijs en overige consumentendiensten.

Resultaat midterm meting

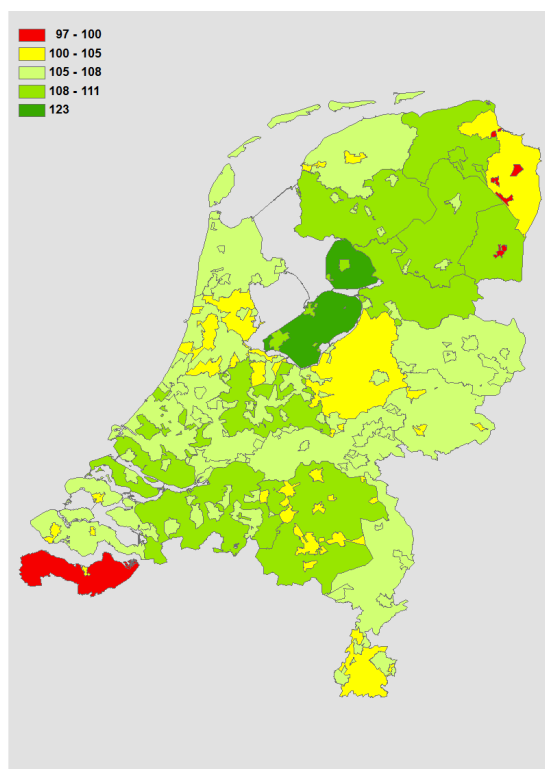
Nederland had begin 2009 ruim 7,8 miljoen arbeidsplaatsen, een groei van een half miljoen (5,9%) sinds 2006. Na de geringe groei tussen 2002 en 2006 is het aantal banen dus weer flink toegenomen. De groei is met 7,1% op het platteland groter dan in de stedelijke gebieden, waar de groei op 5,4% uitkomt. Ruim tweederde deel van de werkgelegenheid bevindt zich in stedelijke gebieden. In 2009 lag de verhouding stad-platteland op 71% - 29%. Ondanks de iets snellere groei van de werkgelegenheid op het platteland is deze verhouding niet veranderd. Gemiddeld groeit de werkgelegenheid in alle plattelandsregio's iets sneller dan in stedelijke gebieden (tabel 6).

De ene plattelandsregio is de andere niet. De diversiteit qua werkgelegenheidsontwikkeling is groot: Groningen-Oost, Noord-Holland-Zuid, Zuid-Limburg, de Veluwe, Overig Zeeland en de Achterhoek groeien langzamer dan de nationale trend. Zeeuws-Vlaanderen doet het echter het allerslechtst. Die regio kende zelfde een krimp van de werkgelegenheid (net als het stedelijk gebied van Groningen-Oost).

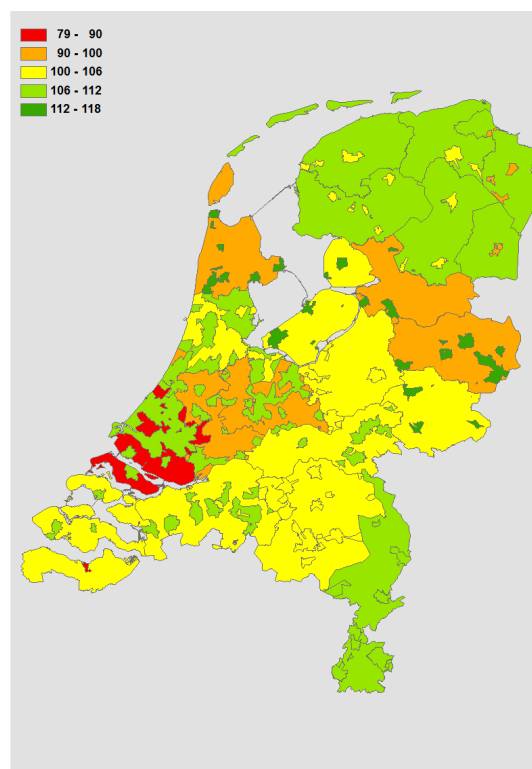
Tabel 6. Structuur en ontwikkeling werkgelegenheid (stad-platteland, 2006-2009)

	Stad	Platteland	Nederland
Omvang werkgelegenheid (2009)	5.567.325	2.259.177	7.827.094
Groei werkgelegenheid (2006-2009)	5,4%	7,1%	5,9%
Aandeel producentgerichte werkgelegenheid (2009)	31%	40%	34%
Aandeel consumentgerichte werkgelegenheid (2009)	69%	60%	66%

bron: ABF Vastgoedmonitor, bewerking ABF Research

Figuur 30. Ontwikkeling van de werkgelegenheid in de periode 2006-2009 (index 2006=100), bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 31. Ontwikkeling aantal arbeidsplaatsen per inwoner (2006-2009), bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

c2. Arbeidsparticipatie

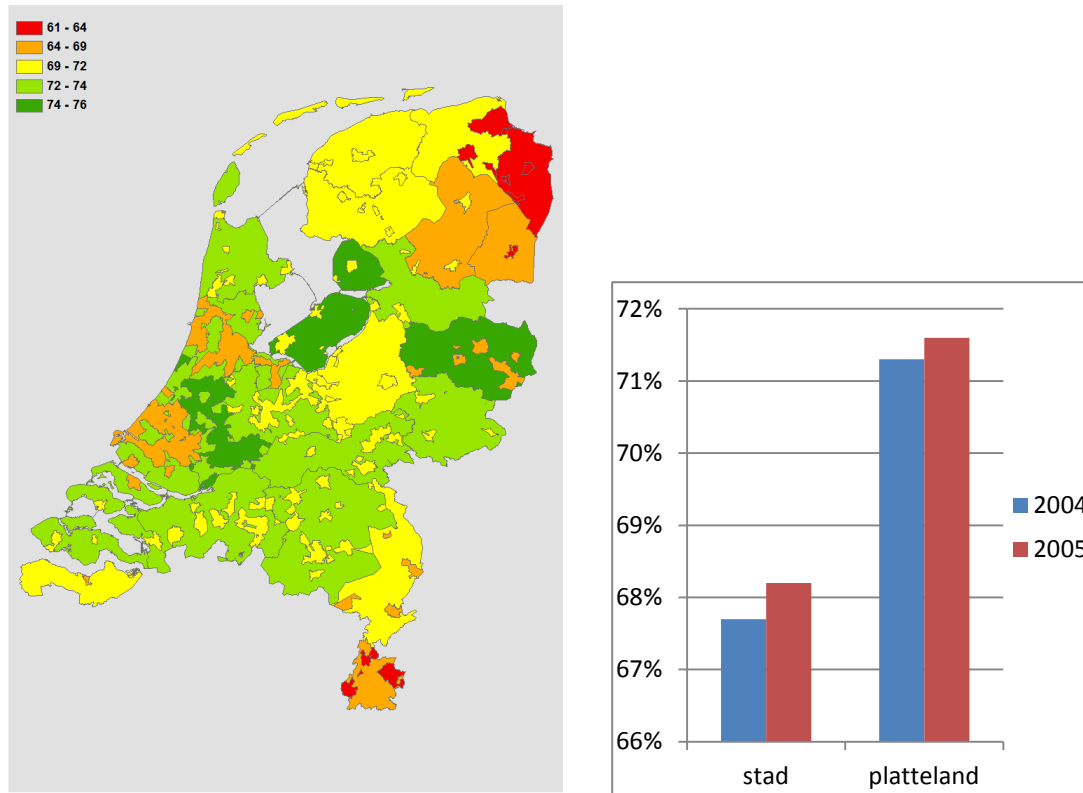
Meetmethode

Arbeidsparticipatie is het percentage werkzame personen tussen de 15 en 64. Met behulp van de 'Kerncijfers Buurten en Wijken' is het onderscheid stad-platteland in dit onderdeel gemaakt. Het CBS houdt in de 'Kerncijfers Buurten en Wijken' bij welk deel van de potentiële beroepsbevolking actief is op de arbeidsmarkt (werkzaam en werkloos).

Resultaat midterm meting

De meest recente cijfers over arbeidsparticipatie van het CBS zijn van 2005. De arbeidsparticipatie in Nederland is in 2005 69,5%. De arbeidsparticipatie ligt in stedelijke gebieden op gemiddeld 68,2% terwijl in de landelijke gebieden 71,6% wordt gemeten. De arbeidsparticipatie op het platteland is dus hoger dan in stedelijk gebied. Nadere analyse maakt duidelijk dat deze stelling voor heel Nederland op gaat, behalve voor Drenthe-West en de Veluwe. Ook zijn er grote verschillen tussen regio's. Zo ligt de arbeidsparticipatie op het platteland van Flevoland en Overijssel-Zuid meer dan 5 procentpunten uit elkaar en verschillen Zuidoost-Drenthe en Zuid-Limburg maar liefst 7% van elkaar. Onder de plattelandsregio's scoren vooral de perifeer gelegen gebieden slecht op arbeidsparticipatie. Groningen-Oost doet het slechtst. Zuid-Limburg en de gehele provincie Drenthe doen het iets beter. Ze worden gevolgd door Zeeuws-Vlaanderen, de Veluwe, de provincie Friesland en de andere regio's van de provincies Groningen en Limburg.

De lagere arbeidsparticipatie in stedelijke gebieden is overigens deels terug te voeren op het feit dat in de steden het aandeel studerende en schoolgaande jongeren hoger is dan op het omringende platteland. Dit effect speelt met name in studentensteden een rol.

Figuur 32. Arbeidsparticipatie (46 regio's, 2005), bron: CBS Kerncijfers Wijken en buurten (bewerking ABF Research)

3.6 Reconstructie

Algemene beleidsdoelstelling

Het geven van een impuls aan de zandgebieden in Zuid- en Oost-Nederland ter oplossing van specifieke problemen in het betreffende gebied en ter versnelling van de realisatie van de rijksdoelen.

Effectindicator

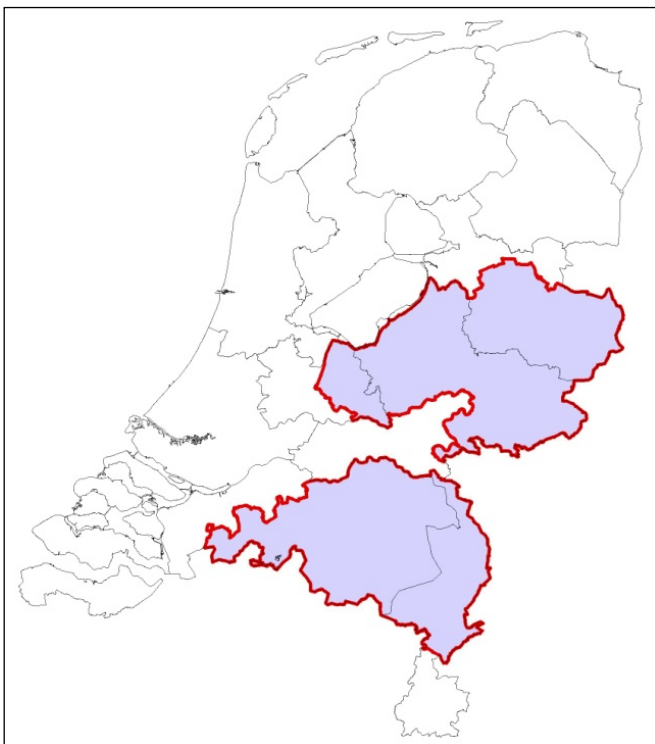
Versnelling realisatie rijksdoelen ten opzichte van de voorgaande periode.

Streefwaarde

Binnen de reconstructiegebieden worden de streefwaarden voor de thema's natuur, recreatie, landschap, landbouw en sociaaleconomische vitaliteit in dezelfde termijn gerealiseerd als in de rest van Nederland.

Resultaat nulmeting 2007

Om versnelling van realisatie van rijksdoelen in de reconstructiezandgebieden (zie figuur 33) inzichtelijk te maken, was er voor gekozen de indicatoren van de afzonderlijke beleidsthema's te bepalen op het schaalniveau van de reconstructiegebieden en te vergelijken met de ontwikkeling in overig Nederland. Bij de uitwerking bleek echter dat voor belangrijke parameters - zoals de effectindicatoren voor natuur - op basis van de gekozen aanpak de ontwikkeling niet kan worden vastgesteld omdat er geen adequate gegevens voorhanden zijn. Daarom is er voor gekozen om voor het thema reconstructie geen nulmeting en geen midterm meting op te nemen.

Figuur 33. Reconstructie zandgebieden

Resultaat midterm meting 2010

Niet van toepassing, zie resultaat nulmeting 2007.

Trendontwikkeling

Niet van toepassing.

4 Samenvattend overzicht

Thema	Effectindicator(en)	Nulmeting 2007	Midterm meting 2010	Streefwaarde 2013
Natuur	Biodiversiteit: - Soorten - Omvang populaties - Kwaliteit en kwantiteit ecosystemen	- Indexwaarde rode lijst: 107 - Staat van instandhouding soorten uit de habitatrichtlijn: 19% gunstig, 47% zeer ongunstig - PM	- Geen meting - Geen meting - Afname kwaliteit, lichte toename kwantiteit	- Indexwaarde Rode Lijst: 100 - 29% gunstig, 37% zeer ongunstig - Geen streefwaarde
Landbouw	Agrarische ruimte - Toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht - Agrarische hulpbronnen	- Gemiddeld €47.000 / arbeidsjaareenheid, dit is een factor 1,84 boven het gemiddelde van de EU-15 - PM	- Gemiddeld €50.000 / arbeidsjaareenheid, dit is een factor 1,84 boven het gemiddelde van de EU-15 - PM	- Gemiddelde toegevoegde waarde ligt boven het gemiddelde van de EU-15 - Geen streefwaarde
Recreatie	- Recreatief gebruik - Tevredenheid recreatieve voorzieningen - Bereikbaarheid openbaar groen	- Inwoners van de Randstad ondernemen gemiddeld 25% minder recreatieactiviteiten in recreatieve gebieden dan inwoners uit de rest van Nederland - In de Randstad wordt 65,8% van de maximale score voor tevredenheid over het aanbod gehaald, buiten de Randstad 74,5% - In 2007 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen	- Inwoners van de Randstad ondernemen gemiddeld 33% minder recreatieactiviteiten in recreatieve gebieden dan inwoners uit de rest van Nederland - Inwoners van de Randstad zijn minder tevreden met recreatieve voorzieningen dan inwoners van buiten de Randstad. Respectievelijk 3,23 en 3,58 op 5-punten-schaal - In 2010 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen	- Gebruik van recreatieve gebieden in de Randstad gelijk als in de rest van Nederland. - Tevredenheid over de recreatieve gebieden in de Randstad gelijk als in de rest van Nederland. - Iedere Nederlander kan in 2013 op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen.

Thema	Effectindicator(en)	Nulmeting 2007	Midterm meting 2010	Streefwaarde 2013
Landschap	- Beleving kwaliteit landschap	- De gemiddelde waardering van het Nederlandse landschap is in 2007 gemiddeld een 7,30. De Nationale Landschappen worden iets hoger gewaardeerd: 7,4.	- De gemiddelde waardering van het Nederlandse landschap is in 2009 gemiddeld een 7,32. De nationale landschappen worden iets hoger gewaardeerd, gemiddeld 7,42.	- In 2020 wordt het Nederlandse landschap gewaardeerd met gemiddeld een 8. De Nationale Landschappen zijn in deze waardering meegenomen en zullen ook in 2020 nog significant hoger gewaardeerd worden dan de rest van Nederland.
Bodem	PM	PM	PM	- geen streefwaarde
Water	PM	PM	PM	- geen streefwaarde
Reconstructie	- Versnelling realisatie rijksdoelen ten opzichte van de voorgaande periode	PM	PM	- Binnen de reconstructie gebieden worden streefwaarden voor Natuur, Recreatie, Landschap, Landbouw en Sociaaleconomische vitaliteit in dezelfde termijn gerealiseerd als in de rest van Nederland.
Sociaal Economische Vitaliteit	- Tevredenheid voorzieningen - Tevredenheid wonen en woonomgeving - Kans op werk	- Tevredenheid voorzieningen Platteland: 6,49 Stad 6,43. - De tevredenheid met woning Platteland: 7,30 Stad: 6,86 - Tevredenheid met woningomgeving Platteland: 7,12 Stad: 6,64 - De arbeidsparticipatie was in 2004 op het platteland (71,3%) hoger dan in de stad (67,7%).	- Tevredenheid voorzieningen Platteland: 6,43 Stad 6,38. - De tevredenheid met woning Platteland: 7,26 Stad: 6,84 - Tevredenheid met woningomgeving Platteland: 7,07 Stad: 6,58 - De arbeidsparticipatie was in 2005 op het platteland (71,6%) hoger dan in de stad (68,2%).	- De sociaaleconomische ontwikkeling op het platteland houdt minimaal gelijke tred met die in de stad.

Geraadpleegde literatuur

- Agricola, H.J. & L.A.E. Vullings (2009). De stand van het platteland; Monitor Agenda Vitaal Platteland - Rapportage Nulmeting Effectindicatoren. Brochure WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR, Wageningen.
- Agricola, H.J., A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, N.Y. van der Wulp, L.M.G. Groenemeijer, W.F. Lukey & R.J. van Til (2009). Achtergronddocument Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland. WOt-werkdocument 131. WOT Natuur & Milieu Wageningen UR, Wageningen.
- Agricola, H.J., A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, J. Roos-Klein Lankhorst, L.M.G. Groenemeijer & S.L. Deijl (2011). Achtergrond-document Midterm meting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland. WOt-werkdocument xxx. WOT Natuur & Milieu Wageningen UR, Wageningen.
- Boer, T.A. & M. de Groot (2010). Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2009. Eerste herhalingsmeting landschap en groen in en om de stad. WOt-rapport 109. WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR, Wageningen.
- Dessing, E.G.M. & S. Beers (2005). Naar een systeem voor Monitoring en Evaluatie van de Agenda Vitaal Platteland. Interactieve beleidsconstructie en essentiële indicatoren voor monitoring en evaluatie. Expertise Centrum, ministerie LNV, Ede.
- Dessing, E.G.M., H.J. Agricola & L. Treep (2006). Effectindicatoren MJP2 van AVP, Monitoren van de algemene beleidsdoelstellingen tegen aanvaardbare kosten. LNV - Directie Kennis, Ede.
- Dijkstra, H. (2005). Monitoring en Evaluatie Agenda Vitaal Platteland; Inventarisatie aanbod monitoringsystemen. WOt-werkdocument 8. WOT Natuur & Milieu Wageningen UR, Wageningen.
- Dolman, M. (2008). M-AVP indicatoren landbouw. LEI Wageningen UR, Den Haag.
- Dolman, M. (2010). Update M-AVP indicatoren landbouw. LEI Wageningen UR, Den Haag.
- Goossen, C.M. & S. de Vries (2005). Beschrijving recreatie-indicatoren Monitoring en Evaluatie Agenda Vitaal Platteland. WOt-werkdocument 5. WOT Natuur & Milieu Wageningen UR, Wageningen.
- Goossen, C.M. & S. de Vries (2008). Rapportage M-AVP nulmeting Recreatie. Alterra Wageningen UR, Wageningen.
- Goossen, C.M. & S. de Vries (2010). Rapportage M-AVP midterm meting Recreatie. Alterra Wageningen UR, Wageningen.
- Groenemeijer, L., R. Lukey & R.J. van Til (2008). Monitor Sociaal Economische Vitaliteit Platteland. abf Research, Delft.
- Groenemeijer, L. & S.L. Deijl (2010). Midterm meting Monitor Sociaal Economische Vitaliteit Platteland. abf Research, Delft.
- Kuhlman, T. & G.S. Venema (2005). Indicatoren voor de Agenda Vitaal Platteland, de onderdelen Landbouw en Economische vitaliteit. LEI Wageningen UR, Den Haag.
- Ministerie van LNV (2004). Agenda voor een Vitaal Platteland. Visie en *Meerjarenprogramma Vitaal Platteland 2004. Den Haag.*

- Kooistra, L. (2004). Het WOT programma Monitoring en Evaluatiesysteem Agenda Vitaal Platteland in 2005. Alterra Wageningen UR, Wageningen.
- LNV (2007). Uitvoeringsdocument Monitor Agenda Vitaal Platteland. Ministerie van LNV, Den Haag.
- RLG (2005). Nationale Landschappen: vaste koers en lange adem. AdviesRLG05/01. Raad voor het Landelijk Gebied, Utrecht
- Strien, A.J. van (2008). Nulmeting effectindicatoren M-AVP Natuur. CBS, Den Haag.
- Reijnen, M.J.S.M. (2010) Natuurkwaliteit en areaal hoofdecosystemen landnatuur 1994-2009. Wageningen.
- Roos-Klein Lankhorst, J. (2010), Midterm meting M-AVP Landschap, Wageningen.
- Roos-Klein Lankhorst, J., S. de Vries, A.E. Buijs, A.E. van den Berg, M.H.I. Bloemen & C. Schuiling (2005). BelevingsGIS versie 2; waardering van het Nederlandse landschap door de bevolking op kaart. Rapport 1138. Alterra Wageningen UR, Wageningen.
- Vullings, L. A. E. (2008). Even afrekenen alstublieft! Een studie naar het opzetten van afrekenbaar beleid met Agenda Vitaal Platteland als voorbeeld. WOt-studie 7. WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR, Wageningen.
- Wulp, N.Y van der (2008). Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2006, Nulmeting Landschap naar Gebieden. WOt-rapport 75. WOT Natuur en Milieu, Wageningen UR, Wageningen.

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu vanaf 2009

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, te Wageningen. T 0317 – 48 54 71; F 0317 – 41 90 00; E info.wnm@wur.nl
De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de WOT-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

2009

- 126** *Kamphorst, D.A.* Keuzes in het internationale biodiversiteitsbeleid; Verkenning van de beleidstheorie achter de internationale aspecten van het Beleidsprogramma Biodiversiteit (2008-2011)
- 127** *Dirkx, G.H.P. & F.J.P. van den Bosch.* Quick scan gebruik Catalogus groenblauwe diensten
- 128** *Loeb, R. & P.F.M. Verdonschot.* Complexiteit van nutriëntenlimitaties in oppervlaktewateren
- 129** *Kruit, J. & P.M. Veer.* Herfotografie van landschappen; Landschapsfoto's van de 'Collectie de Boer' als uitgangspunt voor het in beeld brengen van ontwikkelingen in het landschap in de periode 1976-2008
- 130** *Oenema, O., A. Smit & J.W.H. van der Kolk.* Indicatoren Landelijk Gebied; werkwijze en eerste resultaten
- 131** *Agricola, H.J.A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, N.Y. van der Wulp, L.M.G. Groenemeijer, W.F. Lukey & R.J. van Til.* Achtergrond-document Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 132** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-001 – Koepel
- 133** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 134** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 135** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-005 – M-AVP
- 136** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-006 – Natuurplanbureau functie
- 137** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-007 – Milieuplanbureau functie
- 138** *Jong de, J.J., J. van Os & R.A. Smidt.* Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen
- 139** *Dirkx, G.H.P., R.W. Verburg & P. van der Wielen.* Tegenkrachten Natuur. Korte verkenning van de weerstand tegen aankopen van landbouwgrond voor natuur
- 140** *Annual reports for 2008; Programme WOT-04*
- 141** *Vullings, L.A.E., C. Blok, G. Vonk, M. van Heusden, A. Huisman, J.M. van Linge, S. Keijzer, J. Oldengarm & J.D. Bulens.* Omgaan met digitale nationale beleidskaarten
- 142** *Vreke, J., A.L. Gerritsen, R.P. Kranendonk, M. Pleijte, P.H. Kersten & F.J.P. van den Bosch.* Maatlat Government – Governance
- 143** *Gerritsen, A.L., R.P. Kranendonk, J. Vreke, F.J.P. van den Bosch & M. Pleijte.* Verdrogingsbestrijding in het tijdperk van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Een verslag van casuonderzoek in de provincies Drenthe, Noord-Brabant en Noord-Holland.
- 144** *Luesink, H.H., P.W. Blokland, M.W. Hoogeveen & J.H. Wisman.* Ammoniakemissie uit de landbouw in 2006 en 2007
- 145** *Bakker de, H.C.M. & C.S.A. van Koppen.* Draagvlakonderzoek in de steigers. Een voorstudie naar indicatoren om maatschappelijk draagvlak voor natuur en landschap te meten
- 146** *Goossen, C.M.,* Monitoring recreatiegedrag van Nederlanders in landelijke gebieden. Jaar 2006/2007
- 147** *Hoefs, R.M.A., J. van Os & T.J.A. Gies.* Kavelruil en Landschap. Een korte verkenning naar ruimtelijke effecten van kavelruil.
- 148** *Klok, T.L., R. Hille Ris Lambers, P. de Vries, J.E. Tamis & J.W.M. Wijsman.* Quick scan model instruments for marine biodiversity policy.
- 149** *Spruijt, J., P. Spoorenberg & R. Schreuder.* Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming.
- 150** *Ehlert, P.A.I. (rapporteur).* Advies Bemonstering bodem voor differentiatie van fosfaatgebruiksnormen.
- 151** *Wulp van der, N.Y.* Storende elementen in het landschap: welke, waar en voor wie? Bijlage bij WOT-paper 1 – Krassen op het landschap
- 152** *Oltmer, K., K.H.M. van Bommel, J. Clement, J.J. de Jong, D.P. Rudrum & E.P.A.G. Schouwenberg.* Kosten voor habitattypen in Natura 2000-gebieden. Toepassing van de methode Kosteneffectiviteit natuurbeleid.
- 153** *Adrichem van, M.H.C., F.G. Wortelboer & G.W.W. Wamelink (2010).* MOVE. Model for terrestrial Vegetation. Version 4.0
- 154** *Wamelink, G.W.W., R.M. Winkler & F.G. Wortelboer.* User documentation MOVE4 v 1.0
- 155** *Gies de, T.J.A., L.J.J. Jeurissen, I. Staritsky & A. Bleeker.* Leefomgevingsindicatoren Landelijk gebied. Inventarisatie naar stand van zaken over geurhinder, lichthinder en fijn stof.
- 156** *Tamminga, S., A.W. Jongbloed, P. Bikker, L. Sebek, C. van Bruggen & O. Oenema.* Actualisatie excretiecijfers landbouwhuisdieren voor forfaits regeling Meststoffenwet
- 157** *Van der Salm, C., L. M. Boumans, G.B.M. Heuvelink & T.C. van Leeuwen.* Protocol voor validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE op meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid
- 158** *Bouwma, I.M.* Quickscan Natura 2000 en Programma Beheer. Een vergelijking van Programma Beheer met de soorten en habitats van Natura 2000
- 159** *Gerritsen, A.L., D.A. Kamphorst, T.A. Selnes, M. van Veen, F.J.P. van den Bosch, L. van den Broek, M.E.A. Broekmeyer, J.L.M. Donders, R.J. Fontein, S. van Tol, G.W.W. Wamelink & P. van der Wielen.* Dilemma's en barrières in de praktijk van het natuur- en landschapsbeleid; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009.
- 160** *Fontein R.J., T.A. de Boer, B. Breman, C.M. Goossen, R.J.H.G. Henkens, J. Luttkik & S. de Vries.* Relatie recreatie en natuur; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 161** *Deneer, J.W. & R. Kruijne. (2010).* Atmosferische depositie van gewasbeschermingsmiddelen. Een verkenning van de literatuur verschenen na 2003.
- 162** *Verburg, R.W., M.E. Sanders, G.H.P. Dirkx, B. de Knegt & J.W. Kuhlman.* Natuur, landschap en landelijk gebied. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009.
- 163** *Doorn van, A.M. & M.P.C.P. Paulissen.* Natuurgericht milieubeleid voor Natura 2000-gebieden in Europees perspectief: een verkenning.
- 164** *Smidt, R.A., J. van Os & I. Staritsky.* Samenstellen van landelijke kaarten met landschapselementen, grondeigendom en beheer. Technisch achtergronddocument bij de

opgeleverde bestanden.

- 165** Pouwels, R., R.P.B. Foppen, M.F. Wallis de Vries, R. Jochem, M.J.S.M. Reijnen & A. van Kleunen. Verkenning LARCH: omgaan met kwaliteit binnen ecologische netwerken.
- 166** Born van den, G.J., H.H. Luesink, H.A.C. Verkerk, H.J. Mulder, J.N. Bosma, M.J.C. de Bode & O. Oenema. Protocol voor monitoring landelijke mestmarkt onder een stelsel van gebruiksnormen, versie 2009.
- 167** Dijk, T.A. van, J.J.M. Driessen, P.A.I. Ehlert, P.H. Hotsma, M.H.M.M. Montforts, S.F. Plessius & O. Oenema. Protocol beoordeling stoffen Meststoffenwet- Versie 2.1
- 168** Smits, M.J., M.J. Bogaardt, D. Eaton, A. Karbauskas & P. Roza. De vermaatschappelijking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Een inventarisatie van visies in Brussel en diverse EU-lidstaten.
- 169** Vreke, J. & I.E. Salverda. Kwaliteit leefomgeving en stedelijk groen.
- 170** Hengsdijk, H. & J.W.A. Langeveld. Yield trends and yield gap analysis of major crops in the World.
- 171** Horst, M.M.S. ter & J.G. Groenwold. Tool to determine the coefficient of variation of DegT50 values of plant protection products in water-sediment systems for different values of the sorption coefficient
- 172** Boons-Prins, E., P. Leffelaar, L. Bouman & E. Stehfest (2010) Grassland simulation with the LPJmL model
- 173** Smit, A., O. Oenema & J.W.H. van der Kolk. Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied

2010

- 174** Boer de, S., M.J. Bogaardt, P.H. Kersten, F.H. Kistenkas, M.G.G. Neven & M. van der Zouwen. Zoektocht naar nationale beleidsruimte in de EU-richtlijnen voor het milieu- en natuurbeleid. Een vergelijking van de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn in Nederland, Engeland en Noordrijn-Westfalen
- 175** Jaarrapportage 2009. WOT-04-001 – Koepel
- 176** Jaarrapportage 2009. WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 177** Jaarrapportage 2009. WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 178** Jaarrapportage 2009. WOT-04-005 – M-AVP
- 179** Jaarrapportage 2009. WOT-04-006 – Natuurplanbureau functie
- 180** Jaarrapportage 2009. WOT-04-007 – Milieuplanbureau functie
- 181** Annual reports for 2009; Programme WOT-04
- 182** Oenema, O., P. Bikker, J. van Harn, E.A.A. Smolders, L.B. Sebek, M. van den Berg, E. Stehfest & H. Westhoek. Quickscan opbrengsten en efficiëntie in de gangbare en biologische akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij. Deelstudie van project 'Duurzame Eiwitvoorziening'.
- 183** Smits, M.J.W., N.B.P. Polman & J. Westerink. Uitbreidingsmogelijkheden voor groene en blauwe diensten in Nederland; Ervaringen uit het buitenland
- 184** Dirkx, G.H.P. (red.). Quick responsefunctie 2009. Verslag van de werkzaamheden.
- 185** Kuhlman, J.W., J. Luijt, J. van Dijk, A.D. Schouten & M.J. Voskuilen. Grondprijsskaarten 1998-2008
- 186** Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, E. Lianouridis, H. Leneman & M.P.W. Sonneveld. Rol en betekenis van commissies voor gebiedsgericht beleid.
- 187** Temme, A.J.A.M. & P.H. Verburg. Modelling of intensive and extensive farming in CLUE
- 188** Vreke, J. Financieringsconstructies voor landschap
- 189** Slangen, L.H.G. Economische concepten voor beleidsanalyse van milieu, natuur en landschap

- 190** Knotters, M., G.B.M. Heuvelink, T. Hoogland & D.J.J. Walvoort. A disposition of interpolation techniques
- 191** Hoogeveen, M.W., P.W. Blokland, H. van Kernebeek, H.H. Luesink & J.H. Wisman. Ammoniakemissie uit de landbouw in 1990 en 2005-2008
- 192** Beekman, V., A. Pronk & A. de Smet. De consumptie van dierlijke producten. Ontwikkeling, determinanten, actoren en interventies.
- 193** Polman, N.B.P., L.H.G. Slangen, A.T. de Blaeij, J. Vader & J. van Dijk. Baten van de EHS; De locatie van recreatiebedrijven
- 194** Veeneklaas, F.R. & J. Vader. Demografie in de Natuurverkenning 2011; Bijlage bij WOT-paper 3
- 195** Wascher, D.M., M. van Eupen, C.A. Mûcher & I.R. Geijzendorffer. Biodiversity of European Agricultural landscapes. Enhancing a High Nature Value Farmland Indicator
- 196** Apeldoorn van, R.C., I.M. Bouwma, A.M. van Doorn, H.S.D. Naeff, R.M.A. Hoefs, B.S. Elbersen & B.J.R. van Rooij. Natuurgebieden in Europa: bescherming en financiering
- 197** Brus, D.J., R. Vasat, G. B. M. Heuvelink, M. Knotters, F. de Vries & D. J. J. Walvoort. Towards a Soil Information System with quantified accuracy; A prototype for mapping continuous soil properties
- 198** Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen, m.m.v. M.H. Borgstein, E.J. Bos & P. van der Wielen. Verantwoording van de methodiek Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 199** Bos, E.J. & M.H. Borgstein. Monitoring Gesloten voer-mest kringlopen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 200** Kennismarkt 27 april 2010; Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten Planbureau voor de Leefomgeving.
- 201** Wielen van der, P. Monitoring Integrale duurzame stallen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 202** Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen. Monitoring Functionele agrobiodiversiteit. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 203** Jongeneel, R.A. & L. Ge. Farmers' behavior and the provision of public goods: Towards an analytical framework.
- 204** Vries, S. de, M.H.G. Custers & J. Boers. Storende elementen in beeld; de impact van menselijke artefacten op de landschapsbeleving nader onderzocht.
- 205** Vader, J. J.L.M. Donders & H.W.B. Bredenoord. Zicht op natuur- en landschapsorganisaties; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011.
- 206** Jongeneel, R.A., L.H.G. Slangen & N.B.P. Polman. Groene en Blauwe Diensten; Een raamwerk voor de analyse van doelen, maatregelen en instrumenten
- 207** Letourneau, A.P, P.H. Verburg & E. Stehfest. Global change of land use systems; IMAGE: a new land allocation module
- 208** Heer, M. de. Het Park van de Toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 209** Knotters, M., J. Lahr, A.M. van Oosten-Siedlecka & P.F.M. Verdonschot. Aggregation of ecological indicators for mapping aquatic nature quality. Overview of existing methods and case studies.
- 210** Verdonschot, P.F.M. & A.M. van Oosten-Siedlecka. Graadmeters Aquatische natuur. Analyse gegevenskwaliteit Limnodata
- 211** Linderhof, V.G.M. & Hans Lenema. Quickscan kosteneffectiviteitsanalyse aquatische natuur
- 212** Leneman, H. V.G.M. Linderhof & R. Michels. Mogelijkheden voor het inbrengen van informatie uit de 'KRW database' in de 'KE database'

- 213** *Schrijver, R.A.M., A. Corporaal, W.A. Ozinga & D. Rudrum. Kosteneffectieve natuur in landbouwgebieden; Methode om effecten van maatregelen voor de verhoging van biodiversiteit in landbouwgebieden te bepalen, een test in twee gebieden in Noordoost-Twente en West-Zeeuws-Vlaanderen*
- 214** *Hoogland, T., R.H. Kemmers, D.G. Cirkel & J. Hunink. Standplaatsfactoren afgeleid van hydrologische model uitkomsten; Methode-ontwikkeling en toetsing in het Drentse Aa-gebied.*
- 215** *Agricola, H.J., R.M.A. Hoefs, A.M. van Doorn, R.A. Smidt & J. van Os. Landschappelijke effecten van ontwikkelingen in de landbouw*
- 216** *Kramer, H., J. Oldengarm en L.F.S. Roupioz. Nederland is groener dan kaarten laten zien; Mogelijkheden om 'groen' beter te inventariseren en monitoren met de automatische classificatie van digitale luchtfoto's*
- 219** *Boer, T.A. de. Waardering en recreatief gebruik van Nationale Landschappen door haar bewoners*
- 220** *Leneman, H., A.D. Schouten & R.W. Verburg. Varianten van natuurbeleid: voorbereidende kostenberekeningen; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011*
- 221** *Knegt, B. de, J. Clement, P.W. Goedhart, H. Sierdsema, Chr. van Swaay & P. Wiersma. Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied*
- 227** *Kleunen A. van, K. Koffijberg, P. de Boer, J. Nienhuis, C.J. Camphuysen, H. Schekkerman, K.H. Oosterbeek, M.L. de Jong, B. Ens & C.J. Smit. Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008*

2011

- 230** *Jaarrapportage 2010. WOT-04-001 – Koepel*
- 231** *Jaarrapportage 2010. WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek*
- 232** *Jaarrapportage 2010. WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu*
- 233** *Jaarrapportage 2010. WOT-04-005 – M-AVP*
- 234** *Jaarrapportage 2010. WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie*
- 235** *Jaarrapportage 2010. WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie*
- 237** *Harms, B. & M.M.M. Overbeek. Bedrijven aan de slag met natuur en landschap; relaties tussen bedrijven en natuurorganisaties. Achtergrond-document bij Natuurverkenning 2011*
- 238** *Agricola, H.J. & L.A.E. Vullings. De stand van het platteland 2010. Monitor Agenda Vitaal Platteland; Rapportage Midterm meting Effectindicatoren*
- 239** *Klijn, J.A. Wisselend getij. Omgang met en beleid voor natuur en landschap in verleden en heden; een essayistische beschouwing Achtergrond-document bij Natuurverkenning 2011*